

Historisch Genootschap
Rotterdam

meent

levend verleden van Rotterdam

RASSEN
Justitie

Betaalbare
woningen
voor
iedereen!
AKTIE KOMITEE PRO
Salarisbeheersers.

1ste jaargang #3 september 2012 €6,50

Knokken in de Afrikaanderwijk

De rellen veertig jaar later: wat gebeurde
er precies?

'Dat was paniek'

Interview met Nelly Soetens

'Hier voltrekt zich de geschiedenis

Met Marco Pastors door de Afrikaanderwijk

12 Rellen in de Afrikaanderwijk

De Afrikaanderwijk was in augustus 1972 landelijk nieuws toen wijkbewoners zich tegen pensions voor gastarbeiders keerden. Wat gebeurde er precies? Marlou Schrover vergelijkt de onrust met een vergeten oproer uit 1926. Nelly Soetens haalt herinneringen op aan het Aktiekomitee pro Gastarbeiders.

27 Een interview met Nelly Soetens

Nelly Soetens stond in 1969 aan de wieg van het Aktiekomitee pro Gastarbeiders (AKPG), dat vervolgens streed tegen de erbarmelijke omstandigheden waaronder de nieuwe arbeidskrachten in Rotterdam waren gehuisvest.

30 'Hier voltrekt zich de geschiedenis'

Marco Pastors wandelt door de Afrikaanderwijk en vertelt hoe het beter kan.

38 Was Rembrandt actief in Rotterdam?

Verborgene schatten in de Laurenskerk: het graf van een bierbrouwer die zich door Rembrandt liet vereeuwigen.

En verder:

4 Stadskroniek De Hoogstraat - Pleidooi voor het Havenmuseum - Volle tentoonstelling over Rotterdam

8 'Ik voelde: hier gebeurt wat!' Rotterdammer Berry Dijkstra over zijn stad

36 Villa midden in de stad Portret van Oud Walenburg

41 'Sloop het winkelcentrum Zuidplein' Columnist Gyz La Rivière over de Afrikaanderwijk en heel Rotterdam-Zuid

Vaste rubrieken:

10 Archeologie Voedsel uit alle windstreken

28 Archief Paul Kruger bezoekt Rotterdam

34 Beeldende kunst Monument voor de gastarbeider

42 Museum Kaat Mossel

44 Boeken Over stedenbouwkundig Rotterdam, de kunstacademie en een gezond en opgewekt kunstleven

46 Colofon

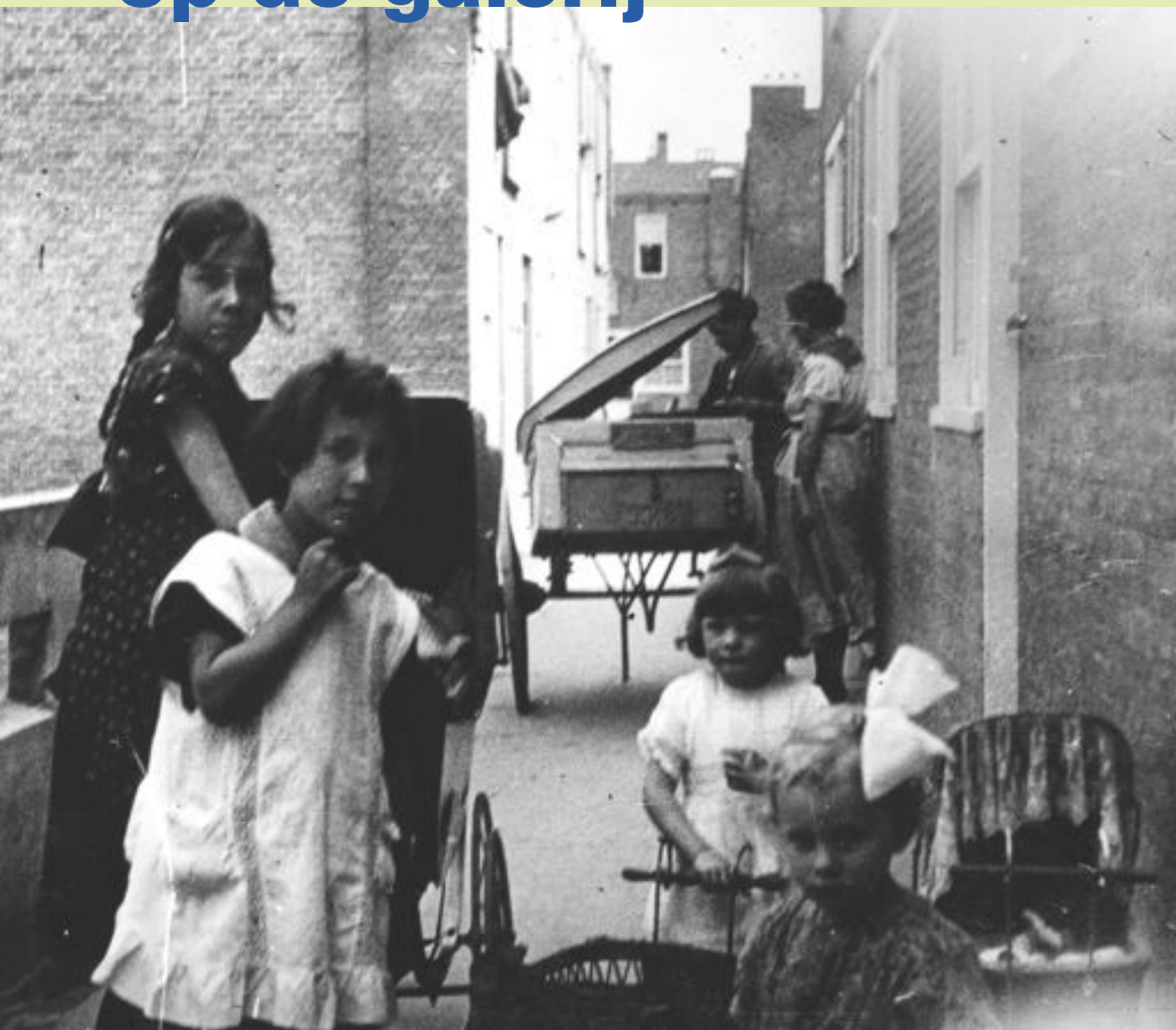
In december verschijnt de volgende Meent.

Ergens in het begin van de jaren twintig: een vrouw zoekt bij de bakkerskar uit welk brood ze nodig heeft, terwijl de kinderen meer interesse hebben voor de fotograaf die het tafereel heeft vastgelegd. Plaats van handeling is de galerij van het Justus van Effencomplex in Spangen. Dat gebouw, een ontwerp van architect Michiel Brinkman, werd in 1922 in gebruik genomen. Het bestond uit 264 woningen voor arbeiders aan de Justus van Effenstraat die als binnenstraat fungeerde. Karakteristiek was de galerij langs de bovenwoningen, die met twee liften bereikbaar was en zo breed dat bakkerskarren er van huis tot huis konden gaan. Bovendien had in het ingenieuze ontwerp iedere woning een eigen voordeur.

De afgelopen jaren heeft corporatie Woonstad Rotterdam het Justus van Effencomplex, sinds de jaren tachtig rijksmonument, zorgvuldig gerestaureerd. Architecten Joris Molenaar en Arjan Hebly hebben een aantal van de uitgangspunten van Brinkman teruggebracht. De geschiedenis van het complex, een mijlpaal in de Rotterdamse volkswoningbouw, is vastgelegd in een boek, dat tijdens de 'heropening' van het Justuskwartier op 6 september wordt gepresenteerd. Ook in het Rotterdams Jaarboekje 2012 wordt aandacht besteed aan de restauratie van het complex, dat nu Justuskwartier heet.

beeldmateriaal [Woonstad Rotterdam](#)

De bakker komt langs op de galerij

Voortdurend gebeuren er in de stad dingen die op een of andere manier met de geschiedenis van de stad te maken hebben. Een herdenking, een tentoonstelling, een opening of zomaar iets op straat. Meent staat telkens stil bij een aantal van deze gebeurtenissen.

Eerherstel voor hele Hoogstraat

door Ben Maandag

De Hoogstraat is de oudste straat van Rotterdam, al is daar tegenwoordig weinig van te merken. In de negentiende eeuw groeide de Hoogstraat uit tot de belangrijkste winkelstraat, waar mensen zich van Coolingsel tot Oostplein voor de talrijke etalages verdrongen. Toen in mei 1940 de bommen op het stadshart vielen, was dat ook voor de Hoogstraat het einde. Met de wederopbouw herrees de Hoogstraat uit de as, maar er vond ook een merkwaardige tweedeling plaats. Het stuk van Korte Hoogstraat tot Binnenrotte en Mariniersweg werd weer drukbezocht winkelgebied. Het andere deel, van Mariniersweg tot Oostplein, raakte in vergetelheid.

‘Het is vreemd, maar dit gebied valt net buiten het centrumgebied en daardoor buiten alle budgetten,’ zegt Marco Stout,

Boven de Hoogstraat in westelijke richting, onder in de richting van het Oostplein.
foto's Ben Maandag

een van de stuwende krachten achter het bureau Stout/Kramer dat is gespecialiseerd in visuele communicatie. Ook is Stout voorzitter van de Ondernemersvereniging Hoogstraat Oost en

omgeving, die nog niet zo lang bestaat, maar enthousiast werkt aan de verlevendiging van dit deel van de Hoogstraat. Vijf jaar zit Marco Stout met zijn bureau aan de Hoogstraat. ‘Het is

een prachtige straat, de wederopbouwplannen zijn mooi, de detaillering van de architectuur, het materiaalgebruik. In de woningen wonen precies die mensen die de gemeente voor de stad wil behouden, veel studenten komen er wonen en blijven hier hangen. Maar al het verkeer, auto's en fietsers, wordt eromheen geleid, en de entrees tot het gebied zijn onduidelijk. 's Avonds is er weinig verlichting, er is weinig groen en sommige delen van de straat zijn verwaarloosd.'

Marco Stout bladert door de lijvige analyse die hij van dit deel van de Hoogstraat heeft gemaakt. De illustraties onderstrepen zijn opmerkingen: foto's van een donkere straat, van muren vol graffiti, van rommelige commerciële uitingen, doodse plekken en moeilijke bereikbaarheid. Maar ook staan er aanknopingspunten in hoe het anders kan. 'We willen aansluiten bij het Binnenstadsplan en de nadruk leggen op lifestyle en creatieve bedrijven. Daarnaast willen we de herkenbaarheid en levendigheid van de straat vergroten.' Hij laat zien hoe dat met eenvoudige ingrepen is te doen. Letters op het wegdek en andere visuele middelen kunnen de verbinding tussen beide delen van de Hoogstraat herstellen. Een koffiezaak met terras is een aangenaam rustpunt. Meer eenvormigheid in commerciële uitingen zorgt voor een rustiger aanblik. Betere verlichting en het aanlichten van portieken en balkons van de wederopbouwplannen geven de straat een nieuwe dimensie. Door de bankjes ontstaat meer levendigheid. De bankjes zijn aangeschaft door de ondernemersvereniging na

een gift van Bureau Binnenstad. Daarmee is een eerste stap in de goede richting gezet. 'Het werkt,' zegt Marco Stout. 'Mensen die van de markt komen, strijken er neer, mensen maken er gebruik van. Dat is ook zo gegaan in de Haarlemmerstraat in Amsterdam, die ik als voorbeeld zie. Die straat is in twintig jaar van een slechte straat veranderd in de leukste winkelstraat van het land.'

Een kunstproject, meer bomen, de Hoogstraat als onderdeel van een wandelroute van drie straten met Meent en Pannekoekstraat, een evenemententerrein. En: hier en daar foto's plaatsen die laten zien hoe het vroeger was. De verlanglijst van degenen die het 'Hoogkwartier', zoals het gebied rondom de Hoogstraat nu heet, nieuw leven willen inblazen is lang. Het idee is mooi. De hele Hoogstraat weer druk en levendig als destijds, een begrip in de stad. Stel je voor. <

Havenmuseum noodzaak voor een havenstad

door Koos Schoonens

Rotterdam is bekend en groot geworden door onder meer de haven, de binnenvaart, de Rijnvaart, de zeevaart, de overslag van goederen en uiteraard ook door de mensen die in de haven werken of gewerkt hebben. Elk jaar vertelt de directeur van het Havenbedrijf Rotterdam dan ook trots hoeveel de haven weer is gegroeid. Ook somt hij op hoezeer het aantal aangevoerde en overgeslagen containers is toegenomen, de overslag van het

massagoed (kolen, erts en olie) is vermeerderd en op welke wijze –per schip, vrachtwagen of trein– het allemaal naar ons achterland wordt vervoerd.

Het verhaal van de Rotterdamse haven is voor een belangrijk deel terug te vinden in het Havenmuseum aan de Leuvehaven. Dit museum herbergt een unieke, deels werkende- en varende collectie historische schepen, wal-kranen, stoommachines en scheepsmotoren. Op de kades en steigers kan worden geslenterd onder de havenkranen, langs de verschillende vaartuigen en kan men kijken en luisteren naar draaiende scheepsmotoren. Daar kunnen toeristen, scholieren, kinderen en kleinkinderen iets te horen krijgen over de ontwikkelingen die hebben plaatsgevonden. De collectie van het Havenmuseum kan die ontwikkelingen verder verduidelijken. Zoals de overgang van zeil- en sleepschepen naar motorschepen en de duwvaart. Of de modernisering van de walkranen –van hand via hydraulisch naar elektrisch. Er is iets op te steken over de graanelevator, over het verzet daartegen en het waarom van de strijd van de havenwerkers bij de invoering van die zuigers. Of over de accommodatie op de verschillende schepen (beurtvaart, binnenvaart, Rijnvaart en kustvaart) waarin soms hele gezinnen woonden. Ook kan eenieder iets te weten komen over de parlevinker, een kruider die met zijn motorbootje langs de schepen in de havens voer om de bemanningsleden van levensmiddelen en ander materiaal te voorzien. Er zijn motorboten (reddingsboot, directieboot, enzovoorts) te zien en >

ook stoomsleepboten waarop je soms mag meevaren. Daarnaast is er een tentoonstelling over de havengeschiedenis. En niet te vergeten zijn er nog de openbare werkplaatsen waar het onderhoud en restauratie van de collectie plaatsvinden.

Al die werkzaamheden worden verricht door medewerkers en door heel veel vrijwilligers die met liefde en plezier het werk doen en eventueel voorlichting geven. Maar door de dreigende bezuinigingen is een sluiting van het Havenmuseum niet meer uitgesloten. Evenmin als een fusie met het ook aan de Leuvehaven gelegen Maritiem Museum. In de Leuvehaven ligt ook het schip de Buffel van het Maritiem Museum. Op de 'Buffel' is goed het verschil te zien tussen de woning van de commandant en het verblijf van de matrozen. Of de Buffel nog lang in Rotterdam is te bezoeken is de vraag. Wegens bezuinigingen gaat de Buffel wellicht naar een andere havenplaats.

Het zou een schande voor Rotterdam zijn als het Havenmuseum moet sluiten. Historisch gezien is sluiting onverantwoord en voor de enthousiaste medewerkers en vrijwilligers van het museum is het een klap in het gezicht. Hopelijk zijn er toch nog middelen te vinden om het Havenmuseum open te laten en daardoor het ontstaan en de geschiedenis van onze mooie- en drukke havenstad levendig te houden. Wat is een havenstad nog zonder havenmuseum? <

Overvolle kennismaking met de stad

door Hugo Bongers

Als de tentoonstelling '1000 jaar Rotterdam' één ding aantoont dan is het wel dat het Schielandshuis ongeschikt is om het verhaal over de geschiedenis van de stad te vertellen. De zolder van het Schielandshuis is vol, overvol. Dat is jammer, want het is belangrijk dat het verhaal over de geschiedenis van de stad goed (en ook voor buitenlanders toegankelijk) wordt gepresenteerd. Het lijkt vanzelfsprekend, dat een stadshistorisch museum naast tijdelijke, thematische tentoonstellingen in een min of meer chronologische ordening over de stadsgeschiedenis verhaalt. Toch hebben we er in Rotterdam lang op moeten wachten.

Nu is deze opstelling er en kunnen we drie vragen stellen: welke onderwerpen komen aan de orde, op welke manier wordt het verhaal verteld en welke voorwerpen zijn er te zien?

Het Museum Rotterdam geeft geen toelichting op de keuzes, het spreekt slechts van 'tien omslagpunten in de geschiedenis van de stad'. Die tien onderwerpen krijgen in de opstelling titels als saneringsstad, waterstad, verwoeste stad, verdeelde stad, skyline stad, wijkstad, damstad en transitostad. Sommige van die 'steden' beslaan een lange periode (waterstad bijvoorbeeld van eind zestiende tot en met de achttiende eeuw). Geen verrassing, dit zijn wel zo ongeveer de te verwachten kernpunten uit de stadsgeschiedenis.

Korte tekstjes van twee tot drie alinea's leiden de hoofdstukken

in waarnaast de geëxposeerde voorwerpen beschreven worden. De hoofdstukken worden met uiteenlopende voorwerpen toegelicht: foto's, maquettes, modellen, gebruiksvoorwerpen, kunstwerken, tekeningen, filmpjes. Er is een mooie keuze gemaakt uit de volle depots van het museum; op het niveau van de voorwerpen is er veel interessants te zien. De hoofdstukken zijn echter niet chronologisch geordend: het bureau van Pim Fortuyn staat nu wel erg dicht bij het model van de dam in de Rotte uit 1270. Daartussen een op deze plaats storend meubelstuk voor een vier-persoonsquiz. Tekstborden dekken soms delen van kunstwerken en ondertitels van foto's af. Elders krijgt de prachtige maquette van het vooroorlogse Rotterdam veel te weinig ruimte en is slecht uitgelicht. De combinatie van een overvolle, wat rommelige inrichting naast het gebrek aan chronologie in de opstelling helpt de bezoeker zonder voorkennis niet om grip te krijgen op het verhaal van de stad. De opstelling is toch niet alleen gemaakt voor de lezers van Meent?

Wel chronologisch is de introductiefilm bij de opstelling. Die film (regie Ferri Ronteltap) is alleen al de moeite van een bezoek waard. Een keur aan aantrekkelijk beeldmateriaal trekt in split screen aan de kijker voorbij. Veel vertrouwde onderwerpen, maar toegelicht met verrassende beeld- en geluidsfragmenten. Niet alleen een hoeraverhaal over de stad, maar een evenwichtig beeld met ups en downs. De film eindigt met de actuele armoede van veel bewoners: beelden van de Voedselbank. De film is helaas niet geheel lipsyn-

Heden en verleden in het affiche voor
'1000 jaar Rotterdam'.
Ontwerp Ron Breugelmans.
Fotografie Hajo Piebenga
Schilderij Abraham Storck (1676)

chroon en niet Engels ondertiteld. Veel sprekers worden niet geïntroduceerd. Wie is toch die man die optimistische slotwoorden over de toekomst van Rotterdam mag uitspreken? Dat is onze huidige minister van economie, maar wie weet dat over enkele maanden nog?

Op de omloop van de zolder aandacht voor zestien belangrijke personen. Naast de te verwachten namen als Erasmus, Van Oldenbarnevelt, Pincoffs en Fortuyn ook enkele verrassingen zoals de feministe Suze Groeneweg, bioscoopondernemer Abram Tuschinski en de Kaapverdische ondernemer en belangenbehartiger João Silva. De omloop is veel rustiger ingericht met sprekende voorwerpen in vitrines, naast monitoren met uitvoerige filmpjes over de behandelde personen. Vanaf de omloop zien we ook een overzichtelijke animatie waarmee de groei van Rotterdam en zijn ruimtelijke relaties met de ommelanden wordt getoond, een film die gelukkig wel Engels is ondertiteld. <

A close-up portrait of a man with curly, light brown hair and green eyes. He is wearing a pink and blue striped shirt. The background is blurred, showing some red and white elements.

de **Rotterdammer**

Wat hebben Rotterdammers met de geschiedenis van hun stad? In deze rubriek leggen Rotterdammers uit wat hen treft in de stads-historie, wat ze interessant vinden en waarvan ze onder de indruk zijn. Deze keer: Berry Dijkstra.

fotografie Ben Maandag

ik voelde:
hier gebeurt wat!

Rotterdam is een rauwe en nuchtere stad die zich niet zomaar prijsgeeft. Je krijgt het niet cadeau.

Ik ben Berry Dijkstra, geboren in 1980. Ik ben in Leeuwarden opgegroeid. Het is en blijft mijn geboortestad, maar Leeuwarden is een rustige, kleine, wat slaperige stad. Al vroeg trok 'de grote stad'. Vanaf mijn vijftiende, zestiende jaar bezocht ik steden als Amsterdam en Rotterdam. In Rotterdam gebeurde er wat met me. Toen ik het Centraal Station uitkwam, torende het kantoorgebouw van Nationale Nederlanden als statige reus de lucht in. Het rumoer van rijdende trams op het Stationsplein. Geweldig, die sfeer in de stad. Ik voelde: hier gebeurt wat! Het grootstedelijke, het water en de bruggen, de mix van oud en nieuw, de torens, de ambitie, maar ook de potentie! De diversiteit van de bevolking.

Ik denk dat ik toen mijn zinnen erop heb gezet om hier te wonen. Op mijn 18e kreeg ik een OV-kaart en kon ik vaak en goedkoop reizen. Bijna elke maand ging ik met een vriendin naar Rotterdam om te shoppen en uit te gaan. Favoriet was het oude Now & Wow. We bleven dan overnachten in een goedkoop hotelletje op Zuid. Zo is de band met de stad gegroeid en mijn motivatie om er te wonen, versterkt. Toen ik in 2002 de kans kreeg om een afstudeerstage in Rotterdam te doen, heb ik deze met beide handen gegrepen. Ik zat op de afdeling Communicatie van een theaterbureau aan de Persoonshaven en probeerde aandacht voor het beleavings-theater te verkrijgen.

Ik heb er een paar dingen geleerd: ik ben niet iemand voor een kantoorbaantje, ik moet iets creatiefs doen en wel in Rotterdam. Ik wil die geweldige stad 'promoten'.

Verzot

De eerste jaren betekende dat verschillende baantjes en telkens verhuizen. Zo woonde ik op het Noordereiland met het uitzicht op de binnenstad en de Maas, in het Westen tegen Delfshaven aan en nu woon ik met mijn vriend in Bergpolder. Ik heb gewerkt in de detailhandel, de horeca en aanverwante zaken. Maar ik woonde in Rotterdam en ik raakte er meer en meer verzot op. Architectuur werd mijn hobby. En dan kun je in Rotterdam je hart ophalen. De prachtige nieuwe ontwerpen, de hoogbouw in de stad, de gedurfde architectuur. Maar ook oude gebouwen kunnen me raken en ik kan boos worden, als men een gebouw af wil breken, domweg omdat het in de weg staat. Neem de plannen met het Oude Luxor of Hotel Centraal. We hoeven niet *alles* in stand te houden, maar moeten niet vergeten waar we vandaan komen. Dat is het schizofrene van de stad. Waarom moet het bijvoorbeeld zo lang duren eer de gevelsteen van de oude Bijenkorf van Dudok is teruggeplaatst? Ik kan slecht tegen bureaucratische procedures.

Idealistisch

Ik wil creatief werken. Ik heb een stadspromotiemark 'I love Roffa' opgezet en tassen gemaakt, die op de Meent zijn verkocht. Ook heb ik een kledinglijn ontwikkeld met het label 'Roffa'. Het is misschien een beetje idealistisch, maar met dat merk breng ik de dynamiek van de stad aan de man. Ook ben ik vormgever ('studio Roffert'). Om verzekerd te zijn van inkomen werk ik parttime bij LantarenVenster op de Wilhelminapier. Ik heb nog een half jaartje in de Gouvernestraat gewerkt. We zagen eerst tegen de verhuizing op. Komen de Rotterdammers wel over de brug naar Zuid? Nu blijkt dat het een enorme trekpleister is.

Ik kom graag op de Meent of in de Witte de Withstraat. Ik wil het DNA van de stad nog beter leren kennen. Enne misschien moet ik ook maar eens lid worden van Roterodamum. <

archeologie

In 1960 is het **Bureau Oudheidkundig Onderzoek Rotterdam**, kortweg het **BOOR**, opgericht als eerste gemeentelijk archeologische dienst van Nederland. De aanleiding vormden de talrijke bodemvondsten die gedaan werden tijdens de wederopbouw. Anno 2012 is het BOOR een onderdeel van het gemeentelijk cluster Stadsbeheer. De zorg voor het bodemarchief en voor een soepel verlopend bouwproces in de stad is nog steeds kerntaak van het BOOR.

In Meent bericht het BOOR telkens over archeologisch onderzoek in Rotterdam, over de vondsten die worden gedaan en over de manier waarop de archeologie meeschrijft aan de geschiedenis van de stad.

Voedsel uit alle windstreken

door Arnold Carmiggelt

beeldmateriaal BOOR

De Afrikaandermarkt, die plaatsvindt op het gelijknamige plein in Rotterdam, biedt een rijk assortiment aan groenten, fruit en kruiden afkomstig uit allerlei windstreken. De markt staat bekend om zijn grote aanbod aan exotische producten die verhandeld worden tussen Rotterdammers, die van oorsprong ook afkomstig zijn uit alle windstreken. De diversiteit aan geïmporteerde voedingsproducten is voor ons nu heel normaal, maar dat was zeker niet het geval voor de middeleeuwse Rotterdammer.

De Rotterdamse archeologen bestuderen niet alleen grondsporen en materiële resten, zoals aardewerk en gereedschappen, uit het verleden. Ze doen ook onderzoek naar de resten van planten en dieren. Aan de hand van botanisch onderzoek krijgen ze informatie over het vroegere landschap, ambachtelijke activiteiten en het menu van onze voorouders. In Rotterdam zijn de afgelopen twintig jaar in de binnenstad op verschillende plaatsen opgravingen verricht, zoals op de locaties Markthal, Willemspoortunnel, de Hofdame en Laurenschhof. Bij dit onderzoek zijn de plantenresten uit afvalkuilen en -putten bestudeerd. De pitten, zaden en stuifmeelkorrels geven een beeld van de groenten, fruit en kruiden die in middeleeuws Rotterdam (tussen circa 1300 en 1500) werden gegeten. Het meeste voedsel was afkomstig uit de directe omgeving, hoewel er

Afbeelding van de granaatappel afkomstig uit het Cruydeboek van Dodonaeus uit 1554.

Olijvenpit uit een opgegraven zeventiende-eeuwse afvalput op de locatie Markthal.

Een afvalput op de locatie Markthal. Het daarin aangetroffen afval, waaronder de resten van planten en dieren, leert ons veel over het dagelijks leven in het verleden.

ook al aanwijzingen zijn voor graanimport uit het Oostzee-gebied. Sommige zaken kwamen van veel verder weg: peper, paradijskorrel, kruidnagels, rijst en granaatappels.

Peperduur

Pas na de ontdekkingsreizen aan het einde van de vijftiende eeuw werd de aanvoerroute van specerijen over land vervangen door goedkoper transport over zee. Hiervoor waren ze peperduur en alleen weggelegd voor de elite. Zo kostte in de Middeleeuwen één pond peper net zoveel als een heel schaap! Enkele vondsten van peper uit Oost-Azië zijn bekend uit Rotterdam, onder meer van de locatie Markthal en Hofdame. Vaker wordt in Rotterdam de paradijskorrel aangetroffen, ook we bekend als 'valse peper'. Deze smaakmaker van een gemberachtige plant kwam uit West-Afrika en werd door Portugese handelaren op de markt gebracht. Een ander importproduct uit tropische streken zijn kruidnagels. Het zijn gedroogde bloemknoppen van de kruidnagelboom, die geen zaden bevatten. Het stuifmeel (pollen) blijft wel bewaard in middeleeuwse afvalputten en is in Rotterdam aangetoond. In de zestiende eeuw monopoliseren de Hollanders de handel in dit specerij, maar eerder kwam het al in Rotterdam voor bij de stedelijke elite. Kruidnagels zijn in de veertiende en vijftiende eeuw mogelijk verworven op de specerijmarkten van Antwerpen en Brugge.

Bij het onderzoek op de locatie Markthal is in een vijftiende-eeuwse beerput rijst gevonden. Dit graan is vermoedelijk afkomstig uit het Middellandse Zeegebied. Pas vanaf de zestiende eeuw komt rijst regelmatig voor. Er werd toen een romige rijstepap van gemaakt, maar ook rijstkoekjes die met kaneel, saffraan, suiker en rozenwater waren bereid.

Granaatappels komen uit het Mediterrane gebied. In schriftelijke bronnen worden ze aangeduid als *appelen van granaten* (appels uit Granada). Niet alleen de vrucht werd door de elite gegeten; de pitten werden in de zestiende eeuw als koekgarnering gebruikt en van de schil werd samen met venkelzaad en honing gorgelwater bereid. Resten van granaatappels uit de Late Middeleeuwen zijn bij de Markthal aangetroffen.

Kappertjes

Vanaf de zestiende eeuw neemt de variatie aan exotisch plantaardig voedsel toe ten gevolge van de intensivering van de zeehandel. De opgravingen in de binnenstad van Rotterdam wijzen op het voorkomen van onder meer olijven, paprika en kappertjes in afvalputten uit deze periode. De botanicus Dodonaeus schrijft in zijn *Cruydeboeck* (1554) over kappertjes 'die bloemen ende vruchten sijn hier bekend/die in peeckel oft in sout uut Spaengien in dese Neerlanden overvloedich ghebrocht worden.' En over paprika's: 'wordt van sommighen cruytliefhebbers gheplant/ ende met groote sorghe ende neersticheyt bewaert.' Stellen we ons voor dat Dodonaeus en de middeleeuwse Rotterdammers over de huidige Afrikaandermarkt zouden slenteren, dan zullen ze ongetwijfeld versteld hebben gestaan over het ruime aanbod aan exotische en betaalbare voedingswaren in onze tijd. <

Meer weten over BOOR?

Kijk op www.rotterdam.nl/boor. Op de website is ook een abonnement te nemen op de gratis nieuwsbrief BOOR-nieuws (deze wordt niet automatisch meer verstuurd aan leden van Roterodamum).

Een gewone zomerse woensdagmiddag in augustus. Met een graad of 19 is het iets kouder dan gemiddeld. De lucht boven Rotterdam is half bewolkt, wanneer er om kwart over twee een vrouw het politiebureau aan het Sandelingplein binnenstapt. Gerda B. blijkt afkomstig uit de Goede Hoopstraat in de Afrikaanderwijk en vertelt de dienstdoende rechercheur dat ze bezig is te verhuizen naar een andere woning in de Paarlstraat, maar dat haar Turkse huisbaas haar verhindert haar spullen uit haar huis te halen. De huisbaas wil achterstallige huur van haar. Maar als ze met hem naar bed gaat, hoeft ze niets te betalen, zegt ze tegen de politie.

door Ben Maandag

'Nederlands naam Dagenlang woedden de rellen in de

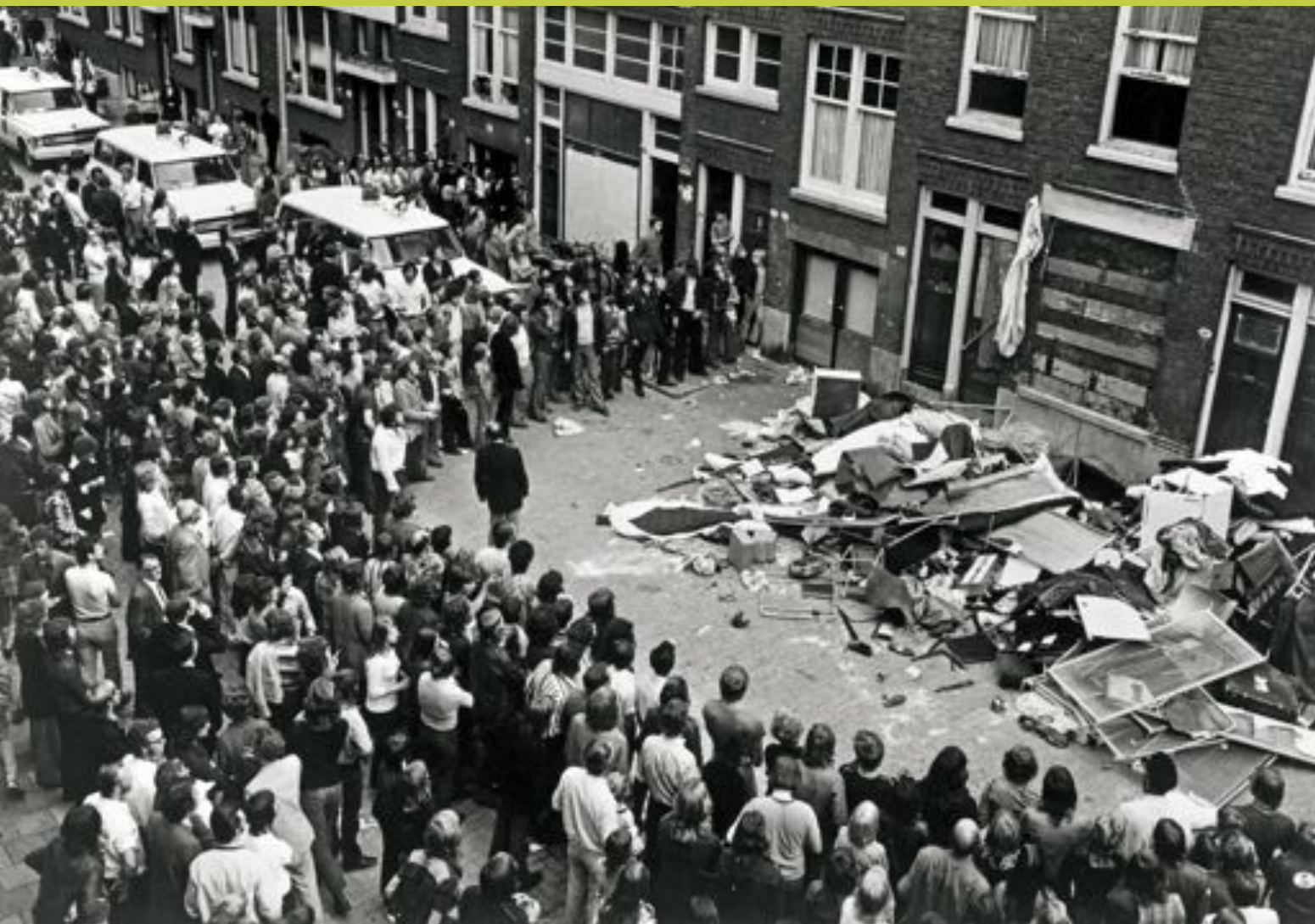

De onrust neemt toe in de Paarlstraat. Derde van links Jan Spruit.
Foto Peter Molkenboer, © Roel Dijkstra

‘De rechercheur heeft haar toen meegedeeld dat de huiseigenaar met betrekking tot een huurschuld een civiel-rechtelijke procedure moest volgen en dat hij haar het weghalen van haar inboedel niet kon beletten,’ meldt het politierapport van die dag, 9 augustus, en van de dagen die zouden volgen. Want hoewel de vrouw het bureau verlaat met de mededeling dat ze altijd het alarmnummer van de politie mag bellen, is het probleem hiermee niet uit de wereld. Integendeel.

Enkele uren later, ongeveer tien over vijf, verzoekt de politiemeldkamer om assistentie in de Goede Hoopstraat, precies bij het pand waaruit de vrouw die zich eerder al bij het bureau had gemeld, wil verhuizen. Ze vertelt nu dat de huiseigenaar haar met een mes heeft bedreigd. De agenten proberen de boel te sussen, maar wanneer ze de huisbaas erop wijzen dat hij de vrouw haar gang moet laten gaan, maar wel een civielrechtelijke procedure kan beginnen vanwege de huurachterstand, wordt hij >

heeft schade opgelopen’ Afrikaanderwijk en omgeving

De inventaris van een pension
is op de stoep gegooid.
Foto Stadsarchief Rotterdam

'Deze mensen maakten een geëmotioneerde indruk en hadden een agressieve houding.'

zo boos dat hij kwaad wegloopt. De agenten blijven nog een kwartier, zien dat de verhuizing bijna is voltooid en dat de huiseigenaar niet meer is teruggekomen. Ze concluderen dat de rust is weergekeerd en vervolgen hun reguliere surveillance.

Messteken

Maar nog geen uur later moet de politie opnieuw komen opdagen in de Goede Hoopstraat. In het pand op nummer 10, de woning waar de verhuizing plaatsvond, treffen de agenten drie gewonden aan. Ze verklaren slachtoffer te zijn van messteken, die in het pand verblijvende Turken hun hebben toegebracht. De politie gaat het huis binnen en arresteert op de derde verdieping vier Turken. Die bevestigen inderdaad dat ze met de gewonden op de vuist zijn gegaan. De huiseigenaar bekent dat hij met een mes heeft gestoken.

Nu begint de zaak langzaam maar zeker uit de hand te lopen. Er verzamelen zich steeds meer belangstellenden in de Goede Hoopstraat om te zien wat er in vredesnaam aan de hand is. De politie vormt een cordon om de Turkse arrestanten veilig naar de politieauto te kunnen leiden. Maar de aanzwellende menigte breekt gemakkelijk door dat cordon heen. Daarop proberen agenten de politieauto vlak voor de deur te rijden, maar daar is door de drukte vrijwel geen beginnen aan.

Plotseling weerklinkt er een schot. De situatie is zo precair geworden, dat een van de agenten zijn pistool heeft getrokken en een waarschuwingsschot lost. De menigte deinst achteruit en pas 'op dat tijdstip was men in staat om de Turken snel in de surveillanceauto te plaatsen,' aldus het politierapport. De menigte bestaat op dat moment uit zo'n 500 man, schat de politie. 'Deze mensen maakten een geëmotioneerde indruk en hadden een agressieve houding,' waarin na het afvoeren van de Turken geen verandering kwam.

De onrust blijft. De mensenmassa is niet van plan weg te gaan. Een deel trekt op naar de Paarlstraat. Het politierapport: 'Later in de nacht culmineerde dit in het vernielen van ruiten van huizen waarin gastarbeiders woonachtig zijn. Ook de ruiten van een Turks café in de Paarlstraat moesten het ontgelden.' De auto van de huiseigenaar in de Goede Hoopstraat wordt omver gegooid.

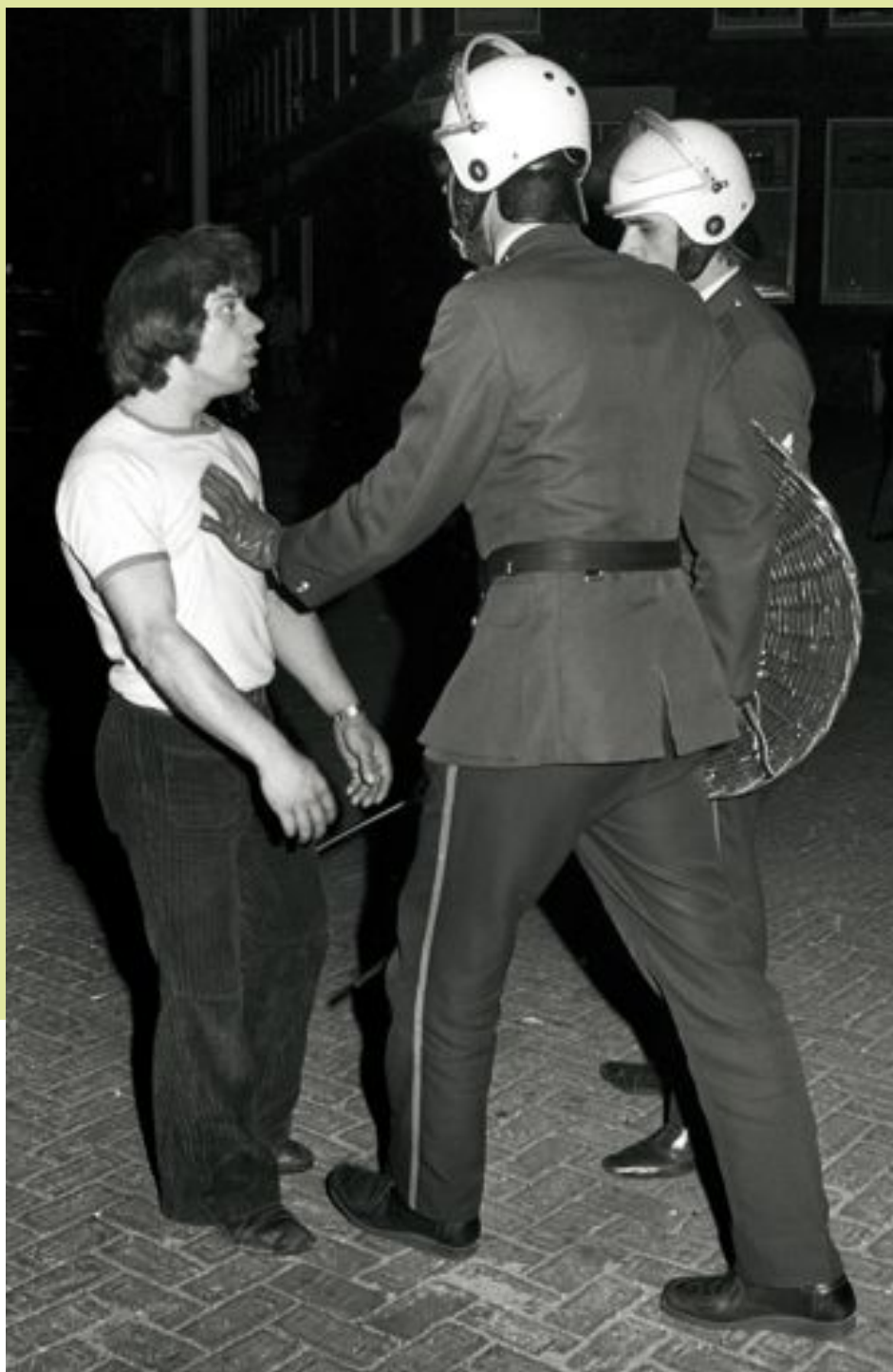
Vlam

Deze incidenten vormen alleen nog maar de inleiding voor wat bekend zou worden als de rellen in de Afrikaanderwijk, hoewel ook omliggende buurten ruimschoots toneel zouden worden van schermutselingen. Na het voorval in de Goede Hoopstraat slaat de vlam in de pan. Nadat de nacht van woensdag op donderdag onrustig en rumoerig was verlopen, verzamelen zich om tien uur donderdagochtend alweer de eerste groepen mensen, die zich uiterst vijandig gedragen tegen de buitenlanders die in de wijk zijn gehuisvest. De politie probeert de rust te bewaren en laat een personeelslid van de Vreemdelingenpolitie komen, die in staat is de Turken in de pensions in hun eigen taal toe te spreken en te kalmeren.

Ook vindt een gesprek plaats met vertegenwoordigers van het voorlopige wijkorgaan Afrikaanderwijk. Terwijl de politie betoogt dat het zaak is de bevolking tot bedaren te brengen, vertellen de woordvoerders van het wijkorgaan dat ze de bewoners niet meer in de hand hebben. Dat komt, zeggen ze, omdat de huisvesting van buitenlandse werknemers zodanig uit de hand is gelopen dat de situatie 'uitzichtloos' is geworden. Op zich hadden ze daarin gelijk. Allerlei instanties hadden de maanden voorafgaand aan de rellen al bij het gemeentebestuur aan de bel getrokken, omdat ze vonden dat het zo niet langer kon. Sommige hamerden erop dat de woonomstandigheden van de gastarbeiders ronduit abominabel waren, andere benadrukten dat de huisvesting niet in de oude wijken moest worden geconcentreerd, maar over de gehele stad moest worden verspreid. Erg veel hadden hun waarschuwingen en noodsignalen niet geholpen.

Ook de vergadering haalt niet veel uit. Buiten gaat het van kwaad tot erger. Diezelfde avond wordt in de Paarlstraat een pension voor buitenlandse werknemers gekraakt, terwijl de politie machteloos moet toekijken. Initiatiefnemers zijn de leden van een haastig geformeerde actiegroep onder leiding van Jan Spruit, bewoner van de Paarlstraat en met zijn armen vol tatoeages en een bonte camouflagehoed op zijn hoofd op zijn zachtst gezegd een opvallende verschijning. 'Ik kwam net uit m'n werk,' zou zijn broer Piet, eveneens lid van de actiegroep, zich later

'In de wc's
wasten ze
zich. Het
was een
stank van
hier tot
overmorgen.
Er stonden
twaalf
bedden en
er sliepen
24 man.'

herinneren. 'M'n broer belde aan en die zegt: de bom is gebarsten. Ik ben er in m'n werkkloffie naar toe gegaan. Wat we zagen was verschrikkelijk. In kasten stonden vuilnisbakken met zakken waarin ze hun behoefte deden. In de wc's wasten ze zich. Het was een stank van hier tot overmorgen. Er stonden twaalf bedden en er sliepen 24 man.'

Al snel na de kraakactie weerklinkt glasgerinkel en vliegen de inventaris en huisraad van het pension door de vensters naar buiten op de straatstenen. Wethouder Jettinghof (volkshuisvesting) stelt zich

later op de avond ter plekke op de hoogte. De sfeer is grimmig. Opnieuw hebben zich talrijke mensen in de wijk verzameld, die anti-Turkse leuzen schreeuwen. Ook bij andere pensions in de buurt moeten de ruiten het ontgelden. Bijna elke avond is het vervolgens raak met ongeregelheden. Het ingooien van ramen is vaste prik, later wordt ook op straat gevochten, vooral in de Wapenstraat en Slaghekstraat in Hillesluis, waar de Mobiele Eenheid zijn opwachting maakt om aan de ongeregelheden en eind te maken. >

Voorbeeld

Opeens is Rotterdam landelijk nieuws. Kranten en actualiteitenrubrieken werpen zich in het strijdgevoel om duidelijk te krijgen wat er in deze tot voor kort zo onopvallende buurt in Rotterdam aan de hand is. De woede is opgelopen tot een kookpunt, dat is duidelijk. Maar waarom? Brandpunt-verslaggever Ad Langebent trok die dagen met een camera-ploeg door de wijk. Een van de actievoerders zei in zijn microfoon: 'Deze actie moet een voorbeeld wezen voor de regering om wat te doen. Ik vind het helemaal niet erg, dat hier buitenlanders zijn. Maar laten ze ze aparte woonruimte geven, dat ze onder elkaar zijn. Je weet als ze er tussen zitten, dat je moeilijkheden krijgt, dat zit er dik in. Dat hebben we al een paar jaar zien aankomen en nou is de bom gebarsten. (...) We willen stellig geen actie voeren, dat is werk voor de regering, maar zolang de regering er niets aan doet, ben ik best bereid om door te gaan.'

De rellen vestigen de nationale aandacht op de problematiek van huisvesting van buitenlandse werknemers, die in die tijd naar de grote steden trokken om veelal vuil en onaangenaam werk op te knappen. Waar moesten zij onderdak vinden? Daar aan had niemand gedacht. Met alle gevolgen van dien. Geldjagers roken hun kans en kochten panden op om de mensen in ruil voor exorbitant hoge geldbedragen in te huisvesten. In oude wijken als de Afrikaanderwijk waren goedkope panden op grote schaal aanwezig. En die geldjagers waren niet alleen Nederlanders.

Zoals een woordvoerder van het wijkorgaan het in de Brandpunt-uitzending verwoordde: 'Turken discrimineren Nederlanders. Want als een Turk een pandje koopt en hij gaat er in, dan probeert hij met alle mogelijke middelen de mensen eruit te zeiken, gewoon. Er zijn er dus al genoeg van de bevolking die normaal in de wijk gewoond hebben, zo'n dertig tot veertig jaar, die er nu op het ogenblik allemaal uitgezeikt zijn door de buitenlanders.' Die opgekropte woede en frustratie kwam gedurende die dagen in augustus opeens met alle kracht tot een uitbarsting.

Belhamels

De beelden waren zo schokkend, omdat Nederland dit nog nooit eerder had gezien: de ene bevolkingsgroep die zich tegen de andere keert. Het schijn van rassensnellen omkleedde de gebeurtenissen in de

Afrikaanderwijk al snel. Bekend is de reportage van Jaap van Meekren van AVRO's Televisier. Hij leidde zijn verslag in met deze woorden: 'Met opgekropte spanning die zich ontlade boven de hoofden van onschuldige mensen, met redeloze vernielzucht en met onberedeneerbare onlustgevoelens; met rad-draaiers, die in troebel water vissen, met belhalmels die met overgave agentje pesten en met een politie die tegenover dit alles vrij machteloos staat, wil ze niet al te grote schade aanrichten, en met een overheid die na 25 jaar woningnood en met 125.000 gastarbeiders naast 125.000 werklozen haar handen in onschuld blijft wassen...En dit alles in een democratisch land als het onze, dat altijd prat is gegaan op een volkomen gebrek aan vreemdelingenhaat.' Van Meekren vroeg wethouder De Vos (Sociale Zaken) of dit geen 'griezelige uitbarsting van vreemdelingenhaat' was. De wethouder: 'Neen meneer van Meekren, dat is het beslist niet. Als ik u heel even in het kort mag zeggen hoe het naar mijn mening gekomen is, dan is dat het volgende: er komen in deze wijk het laatste jaar ook in verhouding tot de wijkbevolking te veel buitenlandse werknemers te wonen. Dan komen vervolgens buitenlandse pensionhouders, die de bevolking in deze wijk zeggen: Gaan jullie maar weg, wij kopen alle huizen op! En dan krijg je spanningen.' De dag waarop deze reportage werd uitgezonden, 14 augustus, was burgemeester Wim Thomassen teruggekomen van vakantie. Zo ernstig werd de situatie opgevat. En dat was geen wonder. Verschillende straten in de Afrikaanderwijk, Hillesluis en de Oleanderbuurt waren veranderd in slagvelden. Avond aan avond waren er ruiten gesneuveld. Actievoerders plunderden pensions en gooiden huisraad, soms brandend, op straat. Bij een imposante politiechevrolet sprak burgemeester de menigte toe, maar die liet zich nauwelijks tot bedaren brengen. Zoals Piet Spruit, een van de actievoerders zich in 1997 herinnerde: 'Daar kwam Thomassen. Hij heeft met ons gesproken. M'n vakantie is naar de knoppen, zei hij. Ja burgemeester, maar onze buurt is naar de knoppen.'

Voor verschillende instanties, zoals het voorlopig wijkorgaan Afrikaanderwijk of het Aktiecomitee pro Gastarbeiders, dat al eerder aan de bel had getrokken over de slechte woonomstandigheden van de gastarbeiders, kwamen de gebeurtenissen onverwacht, maar niet als een totale verrassing. Dat gold wel voor de buitenlandse werknemers zelf. 'Het was oorlog', herinnerde Muzaffer Ugur zich in 1997.

Ugur was ten tijde van de rellen maatschappelijk werker bij de Stichting Hulp aan Buitenlandse Werknemers. 'De communicatie was nul, de aanpassing was nul. Alle buitenlanders zaten in de pensions. We hadden nooit enig signaal gekregen dat dit kon gebeuren.'

Tirannie

Over de vraag of de onlusten in 1972 in de Afrikaanderwijk inderdaad zijn te bestempelen als 'rassenrellen' is nog steeds niet iedereen het eens. Voor Nelly Soetens, indertijd stuwende kracht achter het Aktiecomitee pro Gastarbeiders, staat vast dat het dat wel waren (zie het interview elders in dit nummer). Andere betrokkenen ontkennen het. Jan Spruit, indertijd tegen een verslaggever van *Het Vrije Volk*: 'Wij zijn gewoon een actiegroepje, dat

Wethouder Jettinghof zette veel kwaad bloed met de mededeling dat hij alleen maar 'wethouder' was, zich aan de wet moest houden en daarom niets kon doen. 'Ik heb geen bevoegdheden,' schreef hij in een brief, een opmerking waarmee hij alle wijkorganen in de stad tegen zich in het harnas joeg. Ze eisten zijn onmiddellijke aftreden. Het zou nog enkele jaren duren, voordat Jettinghof inderdaad het veld moest ruimen. Hij werd opgevolgd door Jan van der Ploeg, die in 1974 een begin maakte met de stadsvernieuwing.

Rotterdam was even groot nieuws, in augustus 1972. Jaap van Meekren wreef het de Rotterdammers fijntjes in, tot besluit van zijn uitzending op 14 augustus: 'Morgen of overmorgen of anders volgende week zal de rust hier wel weer terugkeren. Er zullen wat mensen verhuizen. Er worden wat

'...M'n vakantie is naar de knoppen, zei hij.
Ja burgemeester, maar onze buurt is naar de knoppen...

een einde wilde maken aan de tirannie van de Turkse huiseigenaar Dai. Tegen hem was de kraak gericht, niet tegen de arme Turkse bewoners van het pand.' Zijn broer Piet Spruit in 1997 tegen het *Rotterdams Dagblad*: 'Het waren geen Turkenrellen. Over de gehele buurt genomen waren er misschien twintig gastarbeiders. Nee, het was meer een spontane protestopstand, we waren geen racistische buurt.'

Gerard Kooreman, indertijd tweede secretaris van het wijkorgaan Afrikaanderwijk, zei in 1997 in het *Rotterdams Dagblad*: 'Het waren geen racistische rellen. Men wilde de aandacht vestigen op de slechte woon- en leefsituatie én op de uitbuiting van de Turken. De teneur die al snel in de media begon te spelen was dat het echte rassenrellen waren. Kom nou. Al die Afrikaanderwijkers waren in Rotterdam zelf ook vreemde indringers: ze waren allemaal afkomstig uit Brabant en Zeeland.'

Na dagen van glasgerinkel, geschreeuw en gejoel keerde uiteindelijk de rust weer terug in de Afrikaanderwijk en omstreken. Na een aantal dagen waren het alleen nog relschoppers, soms van ver buiten de stad, die op zoek waren naar een verzetje. De politiek was wakker geschud. Duidelijk was dat er iets moest gebeuren. Dat kostte nogal wat moeite.

nieuwe ruiten ingezet, nieuw huisraad gekocht en er zal wel een commissie worden ingesteld. Maar de Turk, die uw huisvuil ophaalt of die hier in de haven de olietanks schoonmaakt of die met u op de fabriek werkt, die heeft wel een heel andere indruk gekregen van wat wij zo graag zijn gastland noemen. Nederlands naam in het buitenland heeft schade opgelopen. Er wordt hier vanavond ook gefilmd door de Britse televisie. Menig Rotterdammer zou eens voor de spiegel moeten gaan staan en zich afvragen wat hij daar eigenlijk in ziet.' <

Voor dit verhaal is onder meer gebruik gemaakt van de volgende bronnen:

Voorlopig Wijkorgaan Afrikaanderwijk, 14 augustus-31 augustus 1972; delen 1 en 2, *Rotterdam*, zonder jaartal; *Rotterdams Dagblad*, zaterdag 16 augustus 1997, pagina's 26-27.

door Marlou Schrover,
hoogleraar geschiedenis van migratie en sociale verschillen aan de Universiteit Leiden

Rassenrellen bestaan in Nederland niet, zo wordt veelvuldig betoogd. De rellen in de Rotterdamse Afrikaanderwijk in 1972 worden een uitzondering genoemd. In Kamerdebatten gebruikte men het woord *rassenrellen* de afgelopen 150 jaar 15 keer, waarvan drie keer in ontkennende, en vier keer in waarschuwende zin. In de overige gevallen ging het om verwijzingen naar gebeurtenissen in het buitenland.

Rassenrellen in 1926 en 1972

Van zeeliedenoproer tot 'Pogrommerdam'

Een verklaring voor het ontbreken van het woord *rassenrel* is dat er in Nederland hoe dan ook niet snel over ras wordt gesproken –'ras' is een term uit het Angelsaksische taalgebied. Nederlandse kranten gebruiken *rassenrel* ook niet voor kwesties in Nederland. Het woord werd in de afgelopen 20 jaar zo'n 2000 keer gebruikt, maar vrijwel alleen voor het beschrijven van problemen buiten Nederland.

De Mobiele Eenheid op weg naar de ongeregelheden.
Foto Peter Molkenboer, © Roel Dijkstra

Of iets een rassenrel wordt genoemd, hangt af van de definitie. De criminoloog Frank Bovenkerk definieerde het als 'een reeks van gebeurtenissen van openbaar en collectief geweld met een min of meer spontaan karakter en waarvan de samenstelling van de groep der deelnemers en hun beweegredenen wijzen op etnische of "raciale" oorzaken van hun gewelddadigheid. [...] Het meervoud "rellen" impliceert dat het niet om incidenten moet gaan, maar om aanhoudende woelingen.' Het lastige aan deze

vielen 'op het Aanneemkantoor op de Veerkade te Rotterdam Arabische matrozen aan. Hevige vechtpartijen hadden plaats, waarbij achtereenvolgens de Hollanders en de gewapende Arabieren het onderspit moesten delven. De politie herstelde de orde. Vijftien Arabieren werden gearresteerd, terwijl acht hunner het land zullen worden uitgezet,' schreef *De Indische Courant* onder de kop 'Nederlandsche-Arabische kloppartij'. Veertig Arabische zeelieden vochten op de Veerkade met 'honderden Neder-

'Hevige gevechten hadden plaats, waarbij achtereenvolgens de Hollanders en de gewapende Arabieren het onderspit moesten delven.'

definitie is het open karakter van bepaalde voorwaarden. Wanneer is er sprake van aanhoudende woelingen? En hoe groot moet een groep zijn, wil er sprake zijn van collectief geweld? Twee of vier vechtersbazen lijken niet genoeg voor een rel, maar wanneer zijn het er wel genoeg? En moet er bloed vloeien of moeten er doden vallen om de term rassenrel te rechtvaardigen? In dit verhaal richt ik me op twee rellen in Rotterdam, een in 1926 en in een 1972. Terwijl de rel van 1972 gewoonlijk als de uitzondering wordt gepresenteerd, is de rel van 1926 merendeels vergeten. Dat laatste is kenmerkend voor een groot deel van de rellen in Nederland. Ze worden als onbetekenend afgedaan en vergeten. Over de rel van 1926 is (vrijwel) niets gepubliceerd. De onderstaande beschrijving van die rel is een reconstructie op basis van krantenberichten.

Waarom wordt 1972 een uitzondering genoemd en waarom zijn de andere rellen vrijwel allemaal vergeten? Was de rel in 1972 werkelijk een rassenrel en waren andere rellen dat wellicht niet? Om die vraag te beantwoorden, vergelijk ik de rel van 1972 met die uit 1926. De ene nog steeds bekend, de andere vergeten.

Zeelieden

De rel in 1926 werd uitgevochten door Nederlandse en vreemde zeelieden, die in de kranten stelselmatig 'Arabieren' en soms 'zwartjes' of 'kleurlingen' werden genoemd, zonder dat duidelijk werd uit welk land ze afkomstig waren. De rel begon op 7 september 1926. 'Nederlandsche zeelieden'

landsche zeelieden,' volgens de *Nieuwe Rotterdamse Courant*. Andere kranten schreven over vijftig Arabieren, die bewapend waren met scheermessen en van spijkers voorziene bamboestokken, of met knuppels en bamboelatten met haken. De Nederlandse zeelieden hadden de Arabieren achtervolgd totdat de 'zwartjes' hun toevlucht zochten in het 'Engelsche zeelieden tehuis'. Nederlandse zeelieden dromden voor het pand samen. De rel werd door meerdere kranten een 'Amerikaanse arrestatie' genoemd, niet omdat er een Amerikaan bij betrokken was, maar omdat het aan Amerikaanse toestanden met gangsters deed denken. De politie wilde alle 50 Arabieren arresteren. Vijftien Arabieren werden afgevoerd in een 'grote personenauto'. Toen de politie terugkwam om de overige Arabieren te arresteren, waren ze gevlogen. De politie vreesde dat ze 'landgenoten' aan het optrommelen waren en probeerde hen tegen te houden bij de veerpont tussen de Veerhaven en Katendrecht. Bij de gearresteerde Arabieren werd slechts een beperkt aantal wapens gevonden. 'Blijkbaar hadden zij nog voor hun arrestatie kans gezien de wapens weg te moffelen of aan landgenoten door te geven,' schreven meerdere kranten, elkaar citerend.

Een dag later werd er opnieuw gevochten door 'naijverige zeelieden'. Bij de Veerhaven waren 'grote groepen Europeesche en Arabische zeelieden' samengekomen en zij 'namen af en toe een dreigende houding tegen elkaar aan. Op een gegeven oogenblik raakten de groepen met elkaar slaags,' waarbij de Scandinavisch zeeman S. Kjellstrom een dolkstoot opliep en H. Mohammed werd gearres- >

Door teksten achter de ramen te plakken proberen sommige bewoners buiten schot te blijven.
Foto Peter Molkenboer, © Roel Dijkstra

teerd als dader, schreef de socialistische krant *Voorwaarts*. 'Naar aanleiding van dit relletje zijn 14 Arabieren aangehouden. In het geheel zijn op de aangehouden 2 dolkmessen en 1 revolver in beslag genomen,' voegden twee kranten eraan toe. De Arabieren waren volgens *Voorwaarts* allen gewapend met dolken en scheermessen.

De dag erop probeerden tien Europese zeelieden een Arabier, die door de politie was vrijgelaten, in het water te duwen. De politie ontzette de Arabier en wilde hem aan de Vreemdelingendienst overdragen. Hij bleek gewond te zijn en had een steekwond waarbij zijn sleutelbeen en schouderblad waren geraakt. Hij had dat voor de politie willen verzwijgen in de hoop sneller te worden vrijgelaten. 'Het onderzoek in deze zaken is wel heel moeilijk. In de eerste plaats spreken de meeste van de aangehouden slechts een mondje vol zeemans-

Engelsch. In de tweede plaats heeten op iedere drie aangehouden er minst twee Mohammed en ten slotte gelijken de meesten hunner –althans voor Europese oogen– op elkaar als twee druppels water,' schreef zowel het *Vaderland* als de *NRC*. De *Tribune* merkte op dat het opvallend was dat de Arabier, die het slachtoffer was, gearresteerd werd en niet de dader van de steekpartij.

De Arabieren, zo werd aanvankelijk gesteld, werkten onder de markt en namen het met de arbeidstijden niet zo nauw, schreven de *Tilburgsche Courant* en het *Rotterdams Nieuwsblad*. De *boarding-masters* zouden steeds als er een plaats vrijkwam door vertrek van een Arabier die plaats met een andere Arabier invullen. Nederlandse zeelieden vreesden dat in de toekomst een 'groot overcompleet van kleurlingen' zou ontstaan, schreef *De Tijd*. 'M.i. gaat dit toch wel wat te ver,' schreef J.A. van Baren in

een ingezonden brief in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. 'Nederland is van oudsher het land van vrijheid, doch er zijn grenzen en het gaat niet aan, dat enerzijds vreemdelingen, die meestal hun spaarpenningen naar het buitenland brengen, worden aangenomen, terwijl anderzijds Nederlanders, voor het merendeels kostwinners van een gezin, de baantjes voor hun neus zien voorbijgaan en dus noodgedwongen ten laste komen van de ondersteuning.' *Voorwaarts* kreeg een brief, in een mengelmoes van Duits en Nederlands, die namens 110 Arabieren in Rotterdam was geschreven door Elmie Goulet Mohamed Dahrak. *Voorwaarts* publiceerde het verhaal in goed Nederlands. De briefschrijver benadrukte dat het conflict was uitgebroken nadat vijftien Arabieren hadden aangemonsterd plus 500 zeelieden met een andere nationaliteit. De agressie richtte zich echter alleen tegen de Arabische zeelieden. 'Mijnheer de Redacteur. Alles wat wij vragen is veiligheid voor ons. Is dit nu het vrije Nederland, dat wij niet eens meer met rust over de straat kunnen lopen?' De briefschrijver benadrukte dat de Arabische zeelieden contributie betaalden voor de zeeliedenvereniging De Eendracht. De Nederlandse Zeeliedenvereniging De Eendracht stuurde een motie naar de krant. 'Gehoord het provocerende optreden van de Arabische zeelieden waarin uitkwam, dat voornoemde Arabieren er niet tegen op zien om hunne blanke bedrijfsgeenoten met alle hun ten dienste staande wapenen te lijf te gaan ter verkrijging van emplooi; Besluiten zich niet meer disponibel te stellen voor de aanmonstering met deze bedrijfsgeenoten, daar het gevaar niet is uitge-

'De rel van 1926 was een rassenrel. Honderden Nederlandse zeelieden keerden zich expliciet tegen 50 Arabische zeelieden en niet tegen andere vreemdelingen.'

Burgemeester Wim Thomassen onderbrak zijn vakantie om de bewoners van de Afrikaanderwijk toe te spreken.
Foto Peter Molkenboer, © Roel Dijkstra

sloten, dat, op zee zijnde, eventuele gewapende conflicten zich zullen voordoen.' De Eendracht verzocht de minister van Binnenlandse Zaken maatregelen te treffen. Nadat de Nederlandse zeelieden weigerden aan te monsteren op schepen met een gedeeltelijk Arabische bemanning, besloten de aanneemkantoren geen Arabieren meer aan te nemen, omdat schepen niet konden uitvaren met een uitsluitend Arabische bemanning.

De rel was hiermee niet voorbij. Enkele maanden later, in maart 1927, werd er opnieuw gevochten tussen Arabische en andere zeelieden. Een viertal Curaçaoers, die al acht maanden op een boot wachtten, werden boos toen vier Arabieren opnieuw aanmonsterden terwijl ze nog niet eens afge-monsterd hadden. Drie Arabieren waren reeds het Engelse consulaat binnengegaan toen 'de vierde plotseling door een lange Curaçaoschen neger onzacht werd gegrepen. De kleine Arabier werd hierover zoo driftig, dat hij een groot knipmes uit den

zak haalde, die met de tanden opende en daarna als een kat tegen de lange neger opsprong en een diepe wonde in de hals toebracht. De neger wierp den Arabier van zich af en trapte hem eenige malen tegen de borst. De Arabier zakte in elkaar en viel juist in het geopende mes,' schreef het *Leeuwarder Nieuwsblad*. De 25-jarige Curaçaoer, die Orelío Maduro heette, en de 29-jarige Arabier Ahmed Naje werden per auto naar het ziekenhuis gebracht. Het bleef daarna nog lange tijd zo onrustig dat de politie genoodzaakt was enige charges uit te voeren om de orde te herstellen.

De rel van 1926 was een rassenrel. Honderden Nederlandse zeelieden keerden zich expliciet tegen 50 'Arabische' zeelieden en niet tegen andere vreemdelingen. De Nederlandse zeelieden dwongen door hun weigering aan te monsteren op schepen met Arabieren af dat Arabieren niet langer werden aangemonsterd. De rellen hielden dagenlang aan en bleven vervolgens nog enkele >

maanden lang doorsmeulen. Wat was het verschil met de rel in 1972?

Pogrommerdam

In 1972 waren er in de Rotterdamse Afrikaanderwijk zeven dagen lang rellen, die door kranten rassenrellen werden genoemd. De rellen vonden plaats in augustus 1972. Reeds in juni 1971 –een heel jaar eerder– was door een lokaal actiecomité voor het ontstaan van rassenrellen in deze buurt gewaarschuwd. Het actiecomité lijkt min of meer opzettelijk tegenstellingen te hebben aangezet om zo problemen rondom huisvesting onder de aandacht van politici te brengen. Het Aktiekomitee Pro Gastarbeiders (AKPG) speelde een belangrijke rol. Het comité had herhaaldelijk gesteld dat de bom op barsten stond en nu leek dat waar te worden. Het AKPG had niet alleen kritiek op de slechte huisvesting in pensions, maar wilde ook de mogelijkheden voor gezinshereniging verbeteren, volgens de *Nieuwe Leidsche Courant*. De rellen leken een mooi breekijzer.

Er waren ook nog andere partijen die een rel wel goed uitkwam. *De Waarheid* meende dat huisjesmelkers voordeel hadden bij een vertrek van Nederlandse huurders. De leeggekomen panden konden worden volgestopt met gastarbeiders, en dat bracht voor de verhuurders meer op, schreef het communistische dagblad. De landelijke overheid had ook een belang, volgens het *Limburgsch Dagblad*, en wilde de bevoegdheden van gemeenten uitbreiden waar het ging om vestiging en concentratie van pensions voor gastarbeiders, en controle op die pensions.

Aanleiding voor wat de kranten noemden een massale klop- en steekpartij, was dat een Turk een huis had gekocht en wilde dat de huurster, een Nederlandse vrouw met drie kinderen, zijn nieuwe woning verliet. Nederlandse wijkbewoners reageerden boos en smeten de inboedels van Turkse gezinnen en Turkse pensions op straat. Op het raam van het leeggehaalde pension werd een briefje geplakt met 'Te huur. Alleen voor Hollanders'. Een Turk trok een mes tijdens de rellen. 500 Nederlandse wijkbewoners dreigden Turken te lynchen. Een aantal Turkse families ontvluchtte de wijk, samen met Marokkaanse en Spaanse gastarbeiders, terwijl ze werden uitgejouwd door de buurtbewoners, schreef het *Leidsch Dagblad*.

Relschoppers verklaarden tegenover de pers dat Turken hun wijk overnamen en dat ze jonge Neder-

landse meisjes lastigvielen. De politie deed volgens *Het Vaderland* weinig om de rellen te stoppen. Turkse vrouwen en kinderen keerden zich tot de Turkse consul met een verzoek om hulp. De Turkse minister van Buitenlandse Zaken bemoeide zich met de kwestie. De Turkse kranten *Milliyet* en *Hürriyet*, die edities uitgaf speciaal voor Turken in België, Duitsland en Nederland, schreven uitgebreid over de rellen. De Rotterdamse burgemeester Thomassen sprak van rassenonlusten vanwege de racistische uitspraken die hij tijdens zijn bezoek aan de buurt had gehoord. Jonge Turken organiseerden zich. Een Italiaan werd doodgestoken in de wijk, maar het verband met de rellen was niet helemaal duidelijk. Turken verschansten zich op een dak en bekogelden relschoppers met dakpannen. Glimmerveens Nederlandse Volksunie verspreidde racistische pamfletten. Actualiteitenrubrieken gebruikten het woord rassenrel en gaven buurtbewoners de kans racistische opvattingen te uiten.

De *Haagse Post* schreef over 'Pogrommerdam' en Jaap van Meekren van de actualiteitenrubriek *Televizier Magazine* stelde dat zich in Rotterdam weliswaar geen herhaling van de *Kristallnacht* voltrok, maar dat het daar wel aan deed denken. De 'Nederlands naam in het buitenland [heeft] schade opgelopen. Er wordt hier vanavond ook gefilmd door de Britse televisie,' werd op tv gemeld. En dat leek nog het ergste. Britse, Franse en Turkse kranten schreven op verbaasde toon over de rellen in het tolerante Nederland. 'Dutch surprised by race clashes,' kopte *The Guardian*. Een journalist van *The New York Times* schreef 'shocked and startled' te zijn. 'Dutch image of tolerance shattered,' schreef *The Washington Post*.

Henk Vredeling (PvdA), lid van het Europees parlement, vroeg de commissie van Europese Gemeenschappen in het openbaar haar afkeuring uit te spreken over het optreden van de bevolking in de Rotterdamse Afrikaanderwijk tegen Turkse arbeiders. De Turken werden volgens hem op 'pogromachtige wijze' gemolesteerd. Hij wilde van de commissie weten welke les de lidstaten uit deze 'onverkwikkelijke' gebeurtenissen moest trekken voor het beleid ten aanzien van het aantrekken van buitenlandse arbeidskrachten. De Turkse minister van Arbeid A.R. Uzuner bezocht Nederland. Hij vond de term 'rasseonlusten' te sterk, maar hoopte wel dat de rellen aanleiding zouden zijn voor een gesprek over een betere huisvesting van Turkse gastarbeiders. De uiteindelijke uitkomst van de rellen op korte ter-

Ook actievoerders probeerden verdere schade te beperken: ze hadden hun doel bereikt, schreven ze.
Foto Peter Molkenboer, © Roel Dijkstra

mijn waren voorstellen voor controle op pensions, spreidingsbeleid en quotamaatregelen voor bepaalde wijken. Als uitvloeisel van de rellen werden in de eerste maanden erna bijna 300 pensions gesloten in Rotterdam.

Verschil

Er was in essentie niet zo veel verschil tussen de rel van 1972 en andere rellen, inclusief de grote maar totaal vergeten rel van 1926. De rellen hadden volgens de definitie van Bovenkerk duidelijk een racistisch karakter. Ze richtten zich namelijk expliciet tegen specifieke groepen vreemdelingen. Een groot verschil tussen de rel van 1972 en andere rellen is, dat 1972 niet is vergeten. In Nederlandse en buitenlandse kranten werd de rel expliciet een rassenrel genoemd, terwijl dat niet gold voor de andere rellen. Met de aard van de rel had dat minder te maken dan met de belangen die meerdere groepen hadden om de ernst van de rel te benadrukken. Het Aktiecomitee pro Gastarbeiders zag een mogelijkheid voor meer aandacht voor de huisvestigings- en gezinsherenigingsproblematiek. De gemeentelijke en landelijke overheid zagen mogelijkheden

voor uitbreiding van controle en spreidingsbeleid. Vredeling zag een mogelijkheid om het hele fenomeen van de gastarbeidersmigratie ter discussie te stellen. Niet de rel zelf, maar de functie die de rel kreeg in het debat, maakte het verschil. De rellen in 1926 en 1972 waren beide rassenrellen, maar in 1972 hadden meerdere groepen er belang bij het ook zo te noemen. <

Om verder te lezen:

Een opsomming van rellen wordt gegeven in Marlou Schrover, *Om de meisjes, voor de meisjes. Een historische perspectief op problematisering en bagatellisering van onderwerpen die het maken hebben met migratie en integratie* (Leiden 2011) (oratie).
<http://www.hum.leiden.edu/history/staff/schrover.html>
De rellen van 1972 worden beschreven in C. Polderman, "Deze nood breekt elke wet." Het antwoord van de lokale politiek op de Rotterdamse Turkenrellen van 1972', *Holland Historisch Tijdschrift* 39:4 (2007) 257-275.
<http://www.verenigingholland.org/files/2007/Holland20074.pdf>

door Ben Maandag

foto Ben Maandag

'Bang ben ik nooit geweest'

'In vergelijking met toen leid ik nu maar een saai leven,' zegt Nelly Soetens halverwege het gesprek met een grote glimlach. Ze heeft het nog steeds druk met van alles en nog wat, maar haar huidige beslommeringen kunnen de vergelijking met die drukte van eind jaren zestig en de jaren zeventig nauwelijks doorstaan. Nelly Soetens stond in 1969 aan de wieg van het Aktiekomitee pro Gastarbeiders (AKPG), dat vervolgens streed tegen de erbarmelijke omstandigheden waaronder de nieuwe arbeidskrachten in Rotterdam waren gehuisvest.

**Nelly
Soetens
blijkt terug
op het
Aktie-
komitee
pro Gast-
arbeiders**

Het boek 'akpg, aktiekomitee pro gastarbeiders' van Nelly Soetens verscheen bij uitgeverij Douane en kost 15 euro.

‘Het is begonnen toen ik Nederlandse les gaf aan Spanjaarden, die hier waren komen werken,’ herinnert ze zich. ‘De manier waarop die mensen waren gehuisvest, tartte elke beschrijving. Ze sliepen in slaapzalen en in stapelbedden. Iedereen had een eigen stukje kastruimte. Er was een kamp bij de Waalhaven, waar veel Spanjaarden waren ondergebracht. Ik kwam daar wel eens en ben begonnen daar acties tegen te voeren, maar dat hielp niets. In Rotterdam vond iedereen juist dat die huisvesting erg goed was geregeld.’

Toch bleef ze stug volhouden. ‘Mijn partner die bij het maatschappelijk welzijn werkte, was het helemaal niet met die opvatting van de gemeente eens. We hebben ons voorgenomen om samen te gaan kijken en met eigen ogen te zien hoe het er met die huisvesting voorstond. Het was om te huilen. De mensen hadden nauwelijks ruimte, er waren maar weinig douches. Ze deden zelf ook weinig aan hun woonomstandigheden, dat waren ze niet gewend. In één logement zaten de mensen onder de eczeem. We dachten dat het schurft was. Het was verschrikkelijk, ik kon er ’s nachts niet meer van slapen.’

Open brief

Voor Nelly Soetens was het zaak dat de buitenwereld van de misstanden op de hoogte werd gebracht. ‘Ik heb een aantal kranten gebeld en journalisten uitgenodigd. We hebben een open brief gemaakt met onze bevindingen. Pas later zijn we ook in de prijzen gedoken die de logementhouders vroegen. Die bleken schrikbarend hoog te zijn. In totaal hadden we 49 pensions bezocht. De gemeente

vond dat er weinig van klopte en dat we selectief te werk waren gegaan.’

Het was het begin van het Aktiecomitee pro Gastarbeiders. Nelly Soetens: ‘Het was een zwarte lijst. Er waren maar twee pensions goed, van de 49 die we hadden bezocht. We gaven ze kruizen. Drie kruisjes was superslecht, twee erg slecht en één kruisje betekende slecht. Vanuit de gemeente kregen we weinig steun. Alleen van de CPN en opmerkelijk genoeg van de VVD. VVD-raadslid Wim Baggerman belde op dat hij ook wel eens mee wilde. Hij zei: “wanneer we die mensen zo huisvesten als u beschrijft, dan kunnen we ze beter in hun eigen land houden”. Daar sprak in elk geval wel menselijkheid uit.’ Ook bij de PvdA, in die tijd zwaar vertegenwoordigd in het college van burgemeester en wethouders, vond het Aktiecomitee nauwelijks gehoor, stelt Nelly Soetens vast. ‘Al moet ik een uitzondering maken voor wethouder Jan van der Ploeg. Hij was gevoelig voor onze argumenten, maar stond daarin in zijn eigen PvdA alleen. Wat wij wilden doen was de woonomstandigheden verbeteren en de mensen taallessen geven, want ze spraken geen Nederlands. Dat was een grote opgave: de mensen kwamen uit landen waar weinig schooltraditie bestond. En om dan nog een nieuwe taal te leren... Maar we hadden een aardige opkomst bij die lessen. Jan van der Ploeg hielp ons uit de kosten. En hij gaf ons een kantoortje in de Jacobusstraat.’

Uitbarsting

De eerste inventarisatie van pensions haalde weinig uit. ‘Maar we hadden wel de aandacht op het probleem gevestigd,’ constateert Nelly Soetens. ‘Het >

was een bom die tot uitbarsting kwam. In 1970 hebben we de pensions voor een tweede keer bezocht. We voelden ons schuldig, omdat we bij ons eerste bezoek hadden beloofd dat we er wat aan zouden doen. Maar er was niets gebeurd. We zagen de taallessen als middel om met de mensen te kunnen spreken. Er waren allerlei sociale misstanden, waarover ze niet konden praten. Mensen hadden recht op WAO, maar kregen dat niet, dat soort dingen. Door het kantoorje hadden we een aanspreekpunt. We begonnen daar met spreekuren. Het hek was van de dam. Veel mensen kwamen bij ons, die al tijden met maatschappelijk werkers in de weer waren, maar daarmee niet verder kwamen. Allerlei misstanden kwamen aan het licht. Kinderbijslag die niet werd uitgekeerd, ziektegeld dat ze niet kregen.' Het Aktiecomitee pro Gastarbeiders groeide steeds verder uit tot een instantie die het opnam voor de nieuwe werkrachten en hun bijstand bij onrecht. Nelly Soetens: 'We waren volhouders. We gingen net zolang door tot we antwoord hadden. We bestookten instanties met telefoontjes en brieven. We hadden relaties met VARA Ombudsman en met het Nederlands Centrum Buitenlanders. Van de vakbond kregen we geen steun. Die vond dat je gastarbeiders moest behandelen als Nederlanders.'

De logementen bevonden zich verspreid door de gehele stad, benadrukt Nelly Soetens. 'In Kralingen, op Zuid. In Noord, bij de Noordsingel was een heel groot pension, dat de Marokkanen cynisch *Grand Hotel du Tourisme* noemden. Mensen betaalden in de pensions ongeveer 20 tot 25 gulden per bed. We zijn met een huuradviesactie gekomen, om de huren te laten zakken. Sommige pensionhouders deden dat, anderen niet. In sommige gevallen zijn we naar de rechter gestapt. Ons advies was gebaseerd op het advies dat de huuradviescommissie, die toen bestond, zelf had gegeven. Toen een van de leden van die commissie van onze acties hoorde zei hij: "hoe kunnen ze dat nou doen? Waar moeten we die mensen dan huisvesten?"'

Soms bekruipt Nelly Soetens het gevoel dat het Komitee te aardig is geweest. 'Achteraf denk ik dat we het kantoor van die huuradviescommissie hadden moeten bezetten. Maar dat is er nooit van gekomen. We hebben een gesprek gehad met de minister van Volkshuisvesting, die ons vertelde dat het advies van de huuradviescommissie echt bindend was. Maar in Rotterdam ging alles op de oude voet verder. Dankzij Heiltje de Vos van de CPN, Baggerman van de VVD en Van Hattum van de PvdA is de pensionaf-

faire wel in de gemeenteraad gekomen. Er is een nieuwe verordening gekomen, pensions zouden gesloten worden. Maar daar kwam in de praktijk niet altijd veel van terecht.'

Overlast

En toen brak de zomer van 1972 aan. In de Paarlstraat, in de Afrikaanderwijk, gingen de ruiten van een pension aan diggelen. Later moesten meer pensions het ontgelden en ontstonden rellen in de verderop gelegen Wapenstraat en Slaghekstraat. 'Ik was net met vakantie geweest in Mexico en had nog niet in de krant kunnen lezen wat er aan de hand was. Toen ik hoorde dat er een incident was geweest zei ik: laten we er naar toe gaan. In de Paarlstraat stonden de Nederlanders te schreeuwen en mensen uit te jouwen. We kenden die pensions waarom het ging wel. Er werd gezegd dat omwonenden overlast hadden. Maar wij waren eerder die zomer de deuren langsgegaan met de vraag: heeft u overlast? De meeste mensen zeiden dat ze geen last hadden. De meesten wisten zelfs niet dat er een pension zat. Een vrouw zei tijdens de rellen dat een gastarbeider tegen haar had gezegd: "zal ik je eens tussen je benen pakken?". Ik zei: dat kan zo'n man helemaal niet zeggen! Daar spreekt hij niet genoeg Nederlands voor!'

Het waren spannende momenten in de Afrikaanderwijk en Hillesluis. 'Ik ben met de mensen meegelopen. In de Lavendelstraat zag ik dat ze met stenen gingen gooien. Ik heb tegen ze gezegd: jullie moeten niet hier stenen gooien, maar op de Coolsingel, bij het stadhuis! Bij de pensions werden we meteen binnengelaten. De politie heeft me er later uit gehaald en afgevoerd, maar al die mensen zaten in de scherven. Een paar dagen later, toen het weer onrustig werd, hebben we in de Wapenstraat stencils verspreid, met in heel eenvoudig Nederlands een tekst dat ze meteen met ons contact moesten opnemen, wanneer er weer wat gebeurde. Willen jullie niet liever weg, vroegen we. Nee, zeiden ze, waar moeten we dan heen?'

Opnieuw braken er rellen uit. 'De Turken ontdekten dat ze de spiralen van de bedden tegen de ramen konden zetten. Dan kwamen de stenen weer net zo hard terug. Er werden ook molotovcocktails gooid. Dat er geen gewonden zijn gevallen is wonderbaarlijk. We hebben nooit stenen teruggegooid, maar probeerden met het wijkorgaan samen te werken. De Turken in de pensions namen een heel strijdvaardige houding aan, dat vond ik bewonde-

Nelly Soetens (links) demonstreert op de trappen van het stadhuis aan de Coolsingel. Foto Peter Molkenboer, © Roel Dijkstra

renswaardig. Iedereen kwam op de rellen af. Burgemeester Thomassen kwam ervoor terug van vakantie.'

Racisme

Over de diepere oorzaak van de rellen is Nelly Soetens duidelijk: 'De aanleiding was een Nederlandse vrouw, die ruzie met een Turk had gekregen. Maar het ging om mensen voor wie nooit iemand aandacht had gehad. Niemand luisterde naar hen. Nu was er opeens een klasse onder hen gekomen en konden ze ook eens iets van zich laten horen. Maar in feite was het racisme. Niet alleen van die mensen, maar ook van de overheid. Op zondag werd ik gebeld dat Turken zich verzamelden bij het Turkse consulaat om vandaar naar Zuid te lopen. Onderweg zijn ze met Nederlanders slaags geraakt. Die relschoppers kregen van wethouder De Vos een etentje aangeboden in een Chinees restaurant. Dat bedoel ik: een overheid die dat optreden dan nog beloont, dat grenst aan fascisme. We waren woedend over dat etentje!'

Na de rellen werd een aantal pensions gesloten. 'Dat was paniek,' blikt Nelly Soetens terug. 'Het gebeurde eigenlijk lukraak. Maar de GGD is wel in actie gekomen. Daar wil ik een lans voor breken: de GGD is heel erg op de hygiëne gaan letten. Dat resultaat hebben we in elk geval geboekt. Ik denk dat niet zozeer door de rellen, maar door onze inspanningen sommige pensions aanzienlijk zijn verbeterd. Later kwam de gezinshereniging op gang, waardoor er veel minder mensen onderdak in de pensions zochten.'

'Bang was ik nooit, tijdens die rellen,' zegt Nelly

Soetens. 'Achteraf verbaast me dat wel. Maar we voelden ons op ons gemak. Er was een Turkse man die lid was van het CNV en er ook steeds bij was. Die zei: "wees maar niet bang, want we hebben revolvers". Nee, echt bang was ik niet, misschien alleen toen ik de mensen in de Lavendelstraat heb gezegd dat ze naar de Coolsingel moesten gaan. Ik ben die dagen heel wat uitgejouwd en uitgescholden.'

Netjes

In de jaren negentig kwam het AKPG aan zijn eind, omdat de subsidie werd stopgezet. Terugkijkend heeft Nelly Soetens een goed gevoel aan al het werk overgehouden. 'We hebben het een en ander bereikt. Verhoudingsgewijs weinig, maar waar ik blij om ben is dat niet iedereen alles maar pikt. Dat mensen hun mond open doen. Er is meer aandacht gekomen voor alfabetisering, voor huisvesting. We hadden eigenlijk nog feller moeten optreden, maar we hadden het idee dat we al zo fel waren. Zelfs bij bezettingsacties, van de Raad van Arbeid of het GAK, bleven we netjes.'

Nu, precies veertig jaar na de rellen in de Afrikaanderwijk, komt het boek uit, waarin Nelly Soetens haar herinnering aan het Aktiecomitee pro Gastarbeiders te boek heeft gesteld. Het werd er de hoogste tijd voor. 'Bijna 25 jaar ben ik met het Komitee bezig geweest. Het is een soort vriendenclub geworden en we zien elkaar nog steeds. Dan gaan we ergens eten. Weet je, er is een officiële geschiedenis, dat is wat de overheid je probeert wijs te maken. En er is een echte geschiedenis die de mensen ook moeten kennen.' <

Paul Kruger bezoekt Rotterdam

door Wilma van Giersbergen

beeldmateriaal Stadsarchief Rotterdam

Van 1899 tot 1902 vochten blanke Zuid-Afrikanen een felle oorlog uit met het Britse leger. Tijdens deze Boerenoorlog was Nederland duidelijk op de hand van de 'stamverwante' Afrikaners. Om dat te onderstrepen doopten diverse steden hun nieuwbouwwijk Transvaalbuurt. Ook Rotterdam kreeg in deze jaren zijn Afrikaanderwijk. En toen president Paul Kruger in 1901 de Maasstad aandeed, kreeg hij hier een waar heldenonthaal. Een serie foto's in de collectie van het Stadsarchief Rotterdam illustreert dat.

De Zuid-Afrikaanse Republiek werd in 1852 gesticht door afstammelingen van vooral Nederlandse kolonisten, die 'Boeren' werden genoemd en een taal spraken die was voortgekomen uit 17de eeuwse Nederlandse dialecten. In 1877 probeerden de Engelsen de Republiek te annexeren. Na een aantal schermutselingen wisten de Boeren onder leiding van Paul Kruger (1825-1904) in 1881 hun onafhankelijkheid te heroveren. In Nederland was men vol bewondering voor de Boeren omdat ze de moed hadden zich tegen supermacht Groot-Brittannië te verzetten en dat ook nog eens met succes wisten te bekronen. Toen in het voorjaar van 1884 de Transvaalsche Deputatie onder aanvoering van president Paul Kruger Nederland aandeed, kende het enthousiasme dan ook geen grenzen. De Deputatie bezocht vele steden, waaronder op 17 maart 1884 ook Rotterdam.

De Britten legden zich echter niet neer bij hun nederlaag en bleven de troepen aanvoeren. In reactie daarop verklaarde Kruger in 1899 opnieuw de oorlog aan de Britten. Tijdens deze Tweede Boerenoorlog (1899-1902) hield de Nederlandse regering zich formeel afzijdig, maar het was publiek geheim dat haar sympathie wederom uitging naar de Boeren. De Nederlandse bevolking deed veel minder geheimzinnig over haar voorkeur. Ongeveer 2000 Nederlandse vrijwilligers vochten zelfs zij aan zij met de Afrikaners tegen de Britten. Dat kon niet verhin-

deren dat de Republiek in 1900 het onderspit dolf en Kruger naar Oost-Afrika moest vluchten. Daar werd hij opgehaald door het Nederlandse pantserdekschip 'Gelderland', dat hem naar Marseille bracht. In december 1900 ging Kruger naar Nederland. Op 8 december 1900 arriveerde hij in Den Haag, waar hij werd ontvangen door koningin Wilhelmina.

Rijtoer

Op 27 en 28 juni 1901 deed Paul Kruger Rotterdam aan. Hij werd officieel ontvangen op het stadhuis en maakte een rijtoer via het Vredenoordplein, Noordplein en Plan C naar de Dole, waar hem een receptie werd aangeboden. Alle scholen hadden vrij gekregen en de hele stad vlagde. Diverse etappes van de rijtoer zijn op de gevoelige plaat vastgelegd. Op de foto's, die worden bewaard in het Stadsarchief, zijn steeds grote drommen mensen te zien die de Zuid-Afrikaanse president langs de weg staan toe te juichen. Anderen hangen uit het raam of kijken vanaf een bouwstelling toe hoe de beroemde bezoeker voorbijrijdt.

Kruger overnachtte tijdens zijn verblijf in Rotterdam in het Maashotel, waar boven zijn balkon de vlaggen uithingen. 's Avonds om 9 uur luisterde Kruger op zijn balkon naar de serenade die hem door het Rotte's Mannenkoor en de hoornblazers van de schutterij werd aangeboden, een enorme mensenmassa luisterde mee. Om half tien ging de dodelijk vermoeide Kruger naar bed. Voor het hotel verschenen enkele mannen met 'lichtende transparanten' met de tekst 'Stilte! De president slaapt'. Daarop staakte al het lawaai en geruisloos vertrok de mensenmassa om verderop in de stad opnieuw feest te vieren. De volgende ochtend maakte Kruger in gezelschap een boottocht naar Dordrecht en Slie-drecht. Kruger bezocht ook nog het Blindeninstituut en de Diergaarde, waar hem de boom werd getoond die hij in 1884 had geplant.

Hulde

In het voorjaar van 1900 –toen de strijd in Zuid-Afrika op zijn hoogtepunt was– besloten B&W van Rotterdam een aantal nieuwe straten namen te geven die betrekking hadden op de 'thans gevoerden roemrijke strijd in Zuid-Afrika. Een Afrikaander-

buurt dus in optima forma'. Voor zover is na te gaan, is Rotterdam de eerste stad in Nederland die daartoe overging.

Het was in tijd dat op Zuid de Maashaven en de Waalhaven werden aangelegd. De havens oefenden een enorme aantrekkingskracht uit op werkzoekenden uit de omgeving. De migranten kwamen uit Noord- en Zuid-Holland, uit Zeeland, Brabant en Gelderland. De behoefte aan volkswoningen was dan ook groot. In die tijd was de volkswoningbouw het werk van particulieren en verenigingen. Sociaal bewogen notabelen namen het initiatief tot het bouwen van huizen voor de minder gegoede klasse. Dat leidde in 1895 tot oprichting van onder andere de NV Maatschappij voor Werkmanswoningen 'Feijenoord'. Waarschijnlijk is zij de opdrachtgever geweest voor de bouw van de nieuwe huizen in de Afrikaanderwijk.

De naamgeving in de deze buurt verliep in fasen. Op 7 maart 1900 werd besloten tot bijvoorbeeld Paul Krugerstraat, Martinus Steijnstraat, Cronjéstraat, Bothastraat, Joubertstraat, Pretorialaan, Bloemfonteinlaan en Afrikaanderplein, dat het centrum vormt. Later volgden onder andere nog Christiaan de Wetsstraat, De la Reystraat, Transvaalstraat en Kaapstraat.

Eregroet

Kruger zou overigens niet meer levend terugkeren naar Zuid-Afrika. Op 10 oktober 1904 overleed hij

in Zwitserland. Drie weken later kon de Rotterdamse bevolking hem een laatste eregroet brengen, toen zijn stoffelijk overschot via Rotterdam naar Zuid-Afrika werd gebracht waar hij in december in Pretoria werd begraven. Vanuit Den Haag kwam de rouwwagen via Rijswijk, Delft en Overschie op 31 oktober Rotterdam binnen. De tocht ging langs de Schiekade, het Slagveld, Coolsingel, Schiedamsesingel, Witte de Withstraat, Eendrachtsweg, Scheepstimmermanslaan en Westerstraat naar het Willemsplein, waar de aanlegplaats van de Batavier VI was. Dit schip, dat hem naar Zuid-Afrika zou brengen, was voor de gelegenheid zwart geschilderd en op het achterschip was een speciale rouwkamer gemaakt. Ze was stemmig ingericht door J.J. Poutsma, decorateur van de Grote Schouwburg, en verlicht met elektrisch licht. De 400 kilo zware kist stond op een katafalk die overhuifd was met een zwarte troonhemel met afhangende zwarte draperieën. Het rouwkleed dat de kist bedekte, toonde drie spreuken in zilveren letters. De kosten, zo'n 23.000 gulden, werden opgebracht door giften van het volk. De namen van de begunstigers werden bijgeschreven in een album dat bewaard zou worden in het Zuid-Afrikaans Museum in Dordrecht. Om 5 voor 5 's middags vertrok de Batavier VI naar Kaapstad. <

de wandeling

Wat bindt inwoners aan hun stad? Welke plekken hebben onuitwisbare indruk gemaakt of waren belangrijk in hun leven? Meent wandelt met bekende Rotterdammers langs belangwekkende plaatsen uit hun herinnering.

door Ben Maandag

fotografie Joop Reyngoud

Met Marco Pastors door de Afrikaanderwijk

‘Hier zie je de schaduwkant van de globalisering’

Als ergens de geschiedenis van Rotterdam-Zuid zichtbaar is, dan is het wel in de Afrikaanderwijk, zegt Marco Pastors, manager van het Nationaal Programma Kwaliteitssprong Rotterdam-Zuid. Vandaar dat hij deze wijk heeft uitgekozen om een wandeling te maken. 'Dit is de plaats waar Rotterdam voor het eerst de rivier is overgestoken. Maar dit is ook de wijk waar je de geschiedenis zich ziet voltrekken. Nu. Op dit moment.'

Dat maakt de Afrikaanderwijk voor hem zo interessant. Zelf woont hij op een steenworp afstand, in Hillesluis. 'Ik ben in 1983 in Rotterdam gekomen, om te studeren,' vertelt Marco Pastors. 'De nieuwe Willemsbrug lag er net. In Rotterdam-Zuid kwam je als student drie keer per jaar: voor de tentamens in Ahoy. Ik weet nog dat je langs allerlei loodsen en pakhuizen kwam, wanneer je naar Zuid ging. Die zijn vrijwel allemaal verdwenen.' Ook was hij indertijd soms even als postbesteller werkzaam in de Afrikaanderwijk, om iets bij te verdienen. 'Dan moest ik hier invallen, omdat er iemand ziek was. Ik weet nog dat ik moeite had de straten te vinden.'

Schaduwkant

Bij de geschiedenis wil hij eigenlijk niet al te lang stilstaan. 'Mij interesseert de toekomst veel meer. De vraag: hoe moet het nu verder? De Afrikaanderwijk heeft de afgelopen jaren van heel Rotterdam misschien wel de meeste veranderingen ondergaan. Dat vind ik het mooie aan deze plek. We zijn heel ver gegaan met de globalisering. Die heeft welvaart en voorspoed gebracht. Maar hier zie je de schaduwkant ervan. De Afrikaanderwijk is de armste wijk van de stad. En dat is het al lang. Al geruime tijd geldt de Afrikaanderwijk als een van de onaantrekkelijkste woonbuurten.'

Dat was al zo in de tijd van de rellen, en het is nog steeds zo, stelt Marco Pastors vast. 'Al is er wel veel veranderd. Veel van de woningen die eerst in particuliere handen waren, zijn nu van corporaties. Vooral Vestia heeft veel bezit in deze buurt. Dat heeft er in elk geval toe geleid dat de woningen beter beheerd werden. Maar het heeft er helaas niet voor gezorgd dat er een plezierige woonwijk is ontstaan. De woningvoorraad is eenzijdig en dat geldt ook voor de samenstelling >

Marco Pastors	1965	geboren in Beneden-Leeuwen
	1983-1990	studie bedrijfseconomie, Erasmus Universiteit Rotterdam
	1990-1993	werkzaam bij OV-studentenkaart BV
	1993-2002	werkzaam bij PinkRoccade en andere adviesbureaus
	2002-2005	wethouder fysieke infrastructuur in Rotterdam
	2006-2012	fractievoorzitter Leefbaar Rotterdam
	2012-	directeur Nationaal Programma Kwaliteitsprong Zuid

'Het probleem van de huisjesmelkers speelt ook nog steeds op Zuid. Die bieden woningen aan onder het niveau van de corporaties...

van de bevolking. De werkloosheid is groot en de wil om te integreren is soms nauwelijks aanwezig. Juist hier dreigen vrijheden waarvoor we jarenlang gevochten hebben verloren te gaan. Die strijd is hier in volle gang. Dat maakt deze wijk voor mij interessanter dan herstructureringswijken als Pendrecht of Zuidwijk.'

Goed teken

Als uitvoerder van het Nationaal Programma Kwaliteitssprong Rotterdam-Zuid verkeert hij nu in de positie iets aan de problematiek te doen. Eerder al, in de periode 2002-2005, was hij als wethouder fysieke infrastructuur aan de slag met Zuid. 'Ik ben toen erg met de Dordtselaan bezig geweest,' herinnert hij zich. 'Die straat was toen erg verloederd. Inmiddels zien de gevels er weer goed uit. En er staan nu ook weer fietsen voor de deur. Dat is een goed teken. Mensen verplaatsen zich binnen de wijk. Er zijn ook studenten neergestreken, dat maakt zo'n straat een stuk beter.'

Voor de kwaliteitssprong heeft Pastors een tweestapenplan in gedachten. De Afrikaanderwijk is een van de zeven 'focuswijken' waarop zijn beleid zich richt, legt hij al wandelend uit. 'Eerst moet een wijk als deze van onvoldoende naar voldoende zien te komen. In de tweede fase is er dan mogelijkheid voor verdere ontplooiing. Het gaat om een compleet pakket. Ook de scholen spelen daarin een rol. Die moeten hun gezag niet onderschatten. Het gaat erom te zorgen dat kinderen hun school afmaken en dat ze opleidingen volgen waarmee ze iets kunnen. Een groot aantal leerlingen kiest hier voor het vak welzijn. Maar heeft dat zin, als iedereen dat volgt? Scholen moeten hun leerlingen daarin beter begeleiden, daarover heb ik intensief met de school-directeuren gesproken.'

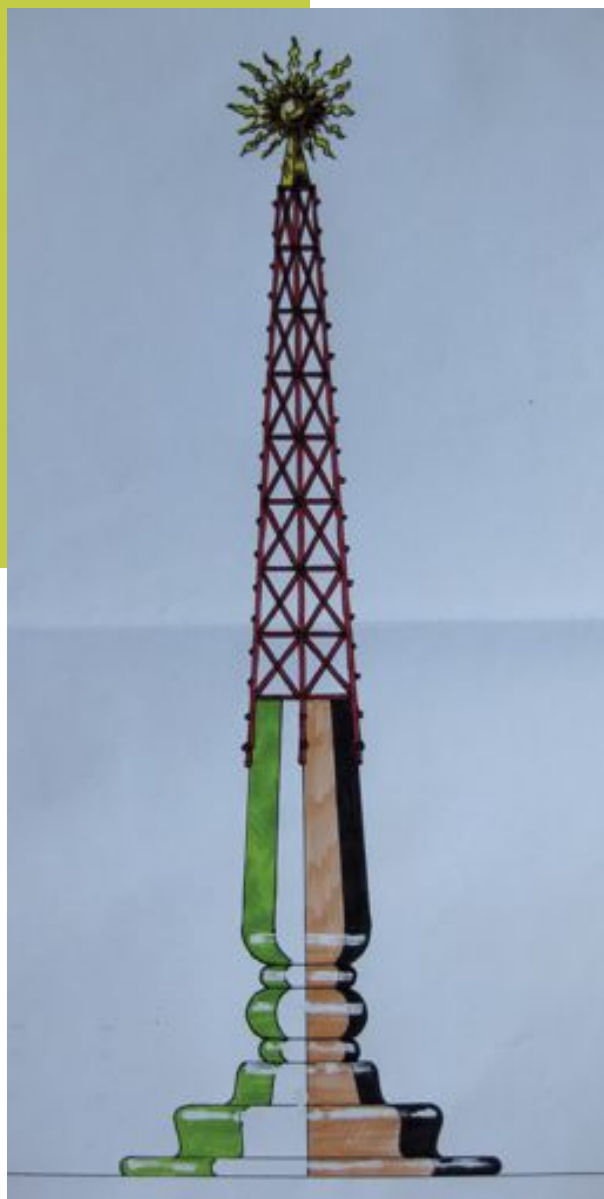
Op Zuid moeten 35.000 woningen worden aangepakt. Daarvan behoren er 12.000 toe aan corporaties. Door de problemen waarin Vestia is komen te verkeren, staat de verbetering van dat aantal opeens op losse schroeven. 'Het programma heeft als doelstelling dat Zuid op het gemiddelde niveau van de grote steden moet komen als het gaat om woon-

kwaliteit, opleidingsniveau en werk- en arbeidsparticipatie,' zegt Pastors. 'Wat we nu doen is per wijk een samenhangend pakket ontwikkelen om dat voor elkaar te krijgen.'

Oude stad

Al wandelend passeren we het Afrikaanderplein. 'Een plein om zuinig op te zijn,' zegt Pastors. 'Hier krijg je nog een idee van de oude stad. Die oude gevelwanden zijn mooi, de ligging is goed. Maar eromheen is het te snel gegaan.' In de Bloemfonteinstraat staat sloop en nieuwbouw gepland. 'Op zich is het een prachtige straat. Wanneer je dit in Kralingen zou doen, zou iedereen zeggen: je bent gek. Hier is het nodig.'

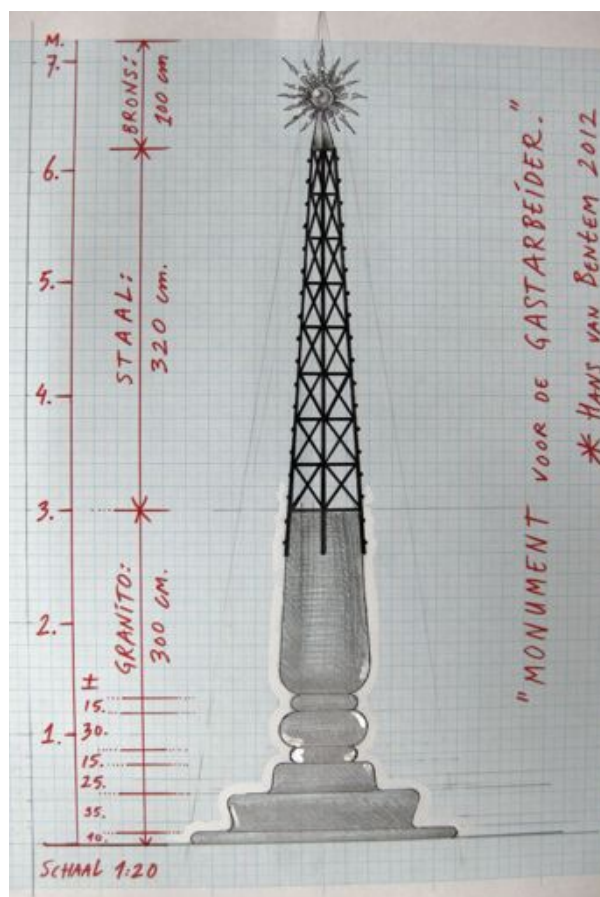
De wandeling leidt uiteindelijk naar de straten waar in 1972 rellen woedden: Wapenstraat en Slaghekstraat. Marco Pastors kijkt in de Wapenstraat om zich heen. 'Te veel kleine woningen,' zegt hij. 'Het probleem van de huisjesmelkers speelt ook nog steeds op Zuid. Die bieden woningen aan onder het niveau van de corporaties. We moeten zorgen dat het juist aan de onderkant van die woningmarkt beter gaat. Dat mensen die zijn vastgelopen in de verzorgingsstaat niet verpieteren. Het mooie van de geschiedenis is te zien hoe een samenleving zich ontwikkelt. Van die ontwikkelingen kon je hier in 1972 al het begin zien.' <

Het Centrum Beeldende Kunst belicht in elke Meent een bijzonder werk uit zijn omvangrijke collectie. Dit keer: een monument voor gastarbeiders door Hans van Bentem.

door Sandra Smets

beeldmateriaal CBK

Obelisk voor de gastarbeiders

Ze kwamen uit verschillende windstreken, de arbeiders die na de oorlog geronseld werden om in Rotterdam te komen werken. Voor de oorlog waren al Zeeuwen en Brabanders gerekruteerd, maar nu ging de blik voorbij de horizon –in Spanje, Portugal en Italië werden de nieuwe arbeidskrachten gezocht, in Griekenland en Joegoslavië. Niet veel later werden daar Turkije, Marokko en Tunesië aan toegevoegd.

‘En vergeet niet waarom zij kwamen,’ beklemtoont de Rotterdamse regisseur Ömer Hunkar Ilik, die een aantal van hen interviewde voor zijn documentaire ‘Met je hoofd in de hemel en je voeten in de hel’. ‘Zij kwamen de plekken vullen van de pakweg zeshonderdduizend Nederlanders die emigreerden vanwege de slechte arbeidsomstandigheden hier. Dat werk, dat kwamen de gastarbeiders doen. Voor hen was de sprong in het onbekende groter dan voor een Nederlander naar Canada. Ze kenden de taal niet, de cultuur niet, begrepen geen straat-

namen, niets. Alles was anders, en vaak lieten ze hun netgetrouwde bruid achter. Toch hebben ze deze stap gezet, voor ons en voor zichzelf.'

En dat had succes: Rotterdam –en Nederland– zou glorieus uit de as herrijzen. De haven herpakte zich, het gebombardeerde centrum werd herbouwd. Aan de zuidkant van de rivier verschenen steeds meer woonwijken, de huizen keurig in het gelid, voor al die arbeiders die hun warme moederland verruilden voor het grijze Rotterdam met zijn economisch zonnige toekomst.

Dromen

Inmiddels een halve eeuw verder is de haven opnieuw getransformeerd, in een industrielandchap met weinig arbeidskrachten, en wordt Rotterdam-Zuid telkens weer geherstructureerd. De inmiddels **gepensioneerde gastarbeiders** kijken zelf niet terug op successen, weet Ilik: 'Destijds kwamen ze hier met enorme dromen en inzet, maar keerden nooit terug naar een paleis in hun moederland, een land dat ze later niet meer herkenden. Hier ondervinden ze andere frustraties, dat hun kinderen en kleinkinderen hen niet begrijpen, hun verhalen niet willen horen. Ze zijn moe, mentaal en fysiek. Nu gaan ze in snel tempo dood, zonder ooit te zijn bedankt.' Zij die alles achterlieten, zouden de bouwstenen voor Rotterdam worden. Maar wie die geschiedenis niet kent, zal het aan het straatbeeld niet aflezen. Daarom poneerde Ilik vier jaar geleden bij migrantengroeperingen het voorstel voor een gastarbeidermonument, met het oog op de nazaten. Ilik: 'Die nieuwste generatie wordt beschouwd als een probleem. We moeten hen laten zien dat de gastperiode voorbij is en ze zich moeten inzetten voor een toekomst in Nederland. Dit monument dient om een periode af te sluiten.' Het monument kan generaties overbruggen, zodat ouderen jongeren laten zien: kijk, daar kom je vandaan, dit hebben wij betekend. Je moet je wortels kennen om vooruit te kunnen, te integreren. Hier is een eindpunt –migrant zijn– en een beginpunt –Rotterdammer– zijn in een pluriforme stad.

Naald

Samen met het Centrum Beeldende Kunst Rotterdam kozen migrantengroeperingen voor de meest klassieke vorm die denkbaar is: een sculptuur in de vorm van een obelisk, een naald, een overwinningsszuil, die vroeger verrees na oorlogen om een overwonnen land te markeren. Dit ironische ontwerp is

van de Rotterdamse kunstenaar Hans van Bentem. Hij mixte symboliek en exotica in een kleurrijke zuil van bijna negen meter hoog, in acht kleuren steen –symbool voor de acht gastarbeiderlanden. Het steen gaat over in een metalen structuur die doet denken aan industrie, de haven, en wordt bekroond door een zon. Het is de aanvulling op de maan uit veel vlaggen van herkomstlanden, én is een knallende markering. De wens om een onzichtbare groep zichtbaar te maken, heeft Van Bentem letterlijk opgevat.

Het steen wordt uitgevoerd door steenhouwer Zuliani, zelf nazaat van een gastarbeider. Hij bouwde meer Rotterdamse buitenbeelden zoals het monument voor Marten Toonder –mede ontworpen door Van Bentem. Dat beeld heeft onderin een zitbank die ook in dit monument zit. Het idee is dat mensen er een frietje kunnen eten en nadenken over dit beeld met al zijn exotica, hints, sfeerbeelden, grapjes. Waar staan zulke symbolen voor? Zijn ze echt? Nederlands of Afrikaans? Scheppen ze identiteit? Of is dat een verzinsel?

Steun

Het beeld komt op het Afrikaanderplein, daar waar destijds de gastarbeiders arriveerden. Dat is vlakbij een aantal voormalige havens, waar monumenten herinneren aan de werklui die de haven groot maakten –lastdragers, roeiers. In dat rijtje hoort het gastarbeidermonument, het eerste in Europa, dat bij zijn onthulling in april 2013 kan rekenen op zo veel internationale steun dat in Turkije een evenknie verrijst.

Het Rotterdamse beeld moet oproepen tot gesprek, zodat bewoners onderling de verhalen van de generaties uitwisselen. Ilik: 'We geven met deze opvallende zuurstok heel wat gesprekstof aan de ruim honderdvijftig nationaliteiten die nu rond het Afrikaanderplein wonen. Het lijkt me schitterend om met hen naar de toekomst te kijken.' <

Tot en met 11 november is een solotentoonstelling met werk van Hans van Bentem te zien in het Gemeentemuseum Den Haag.

Villa doemt op, midden in de stad

In de hectiek van de stad verwacht je het niet. Toch staat het daar ineens, Villa Oud Walenburg, een beetje teruggevallen van de rooilijn. Eigenlijk alleen op de fiets of lopend kun je het zien. Met de auto ben je er voorbij voor je er erg in hebt. Een echt landhuis, midden tussen de bebouwing van de grote stad.

door Sjaak van der Velden

Rotterdam kent meer van dit soort gebouwen, maar dit staat wel erg dicht bij het centrum. Niet in Kralingen of Hillegersberg, maar in Blijdorp, op grondgebied dat ooit aan Overschie behoorde. Een hoopvol sprankje dat de stad niet alles sloopt wat weerloos en van waarde is. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed zegt er dit van: 'Villa "Oud Walenburg", gebouwd in 1907 naar historiserend ontwerp van architect E. Cuypers met kloosteruitbreiding uit 1920-1921, van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische-, architectuurhistorische en situationele waarde, met name ook vanwege het nog zeer gave interieur in 'Um 1800' stijl van de villa.' Een hele mond vol, maar blijkbaar is het een waardevol gebouw.

Ooit stond op deze plek aan Walenburgerweg 31-33 een zestiende-eeuws landhuis. Dit was

gebouwd in opdracht van weduwe Hillegont Cornelisd. in haar boomgaard aan de Schie. Zij was een Besemer, dochter van een Rotterdamse regent. Het landhuis bleef echter niet in handen van de familie die zich inmiddels tooide met de naam Van Walenburch. Het landhuis werd trouwens gesloopt en vervangen door een herenhuis, en in 1881 door een villa. Tot in 1905 de houthandelaar Helmer de restanten van villa en landgoed kocht. Hij gaf architect E. Cuypers de opdracht het nieuwe landhuis te ontwerpen.

De stijl van Cuypers' ontwerp noemen we in het Duits 'Um 1800'. Het betekent dat men teruggreep op de manier van bouwen zoals die rond 1800 in zwang was. Tegenwoordig noemen we dat historiserend bouwen, iets wat door de meeste moderne architecten wordt verafschuwd.

Toen deed men daar niet zo moeilijk over. Vandaar dat er nu een huis staat dat een eeuw ouder lijkt dan het in werkelijkheid is.

Familiegraf

De buitenkant laat niet veel te gissen over, of het zou moeten zijn dat in de achtertuin nog steeds het familiegraf van de Walenburgs ligt. Het interieur daarentegen toont vele stijl elementen die nog steeds de moeite waard zijn. Achter de ingang ligt een wit marmeren vloer en de gang heeft een dito lambrizing. Aan het eind van de hal bevindt zich het centrale trappenhuis met houten trap en geprofileerde houten balustrade en lambrizing. In de achtergevel bevindt zich een grote gebrandschilderde vensterpartij met bloem- en vaasmotieven in Empire-stijl. Onder de trap bevindt zich op de begane grond een toilet met de originele witte betegeling met groen en blauw plantenmotief, wit marmeren vloer en in een hoek een wastafeltje gedragen door een gietijzeren gedecoreerd onderstel. Rechts van het hoofdtrappenhuis bevindt zich de (houten) diensttrap. Op de begane grond bevinden zich vanuit de hal links (westelijk) twee grote kamers-en-suite met schuifdeuren. De kamers zijn voorzien van parketvloeren, een lage geverfde lambrising en gedecoreerde stucplafonds met planten- en bloemmotieven. De schouw heeft een koperen gedecoreerde haardplaat en rand. Vanuit de achterkamer is de serre bereikbaar door een grote houten wand met vensters en dubbele deuren. Rechts van de hal bevindt zich aan de voorzijde (zuidoostelijk) een vierkante kamer met parketvloer, wit marmeren gedecoreerde schouw en een stuccoplafond met goudbeschildering in Empire-stijl.

Medaillons

Het vertrek rechts van de trappenhuis (noordoostelijk) is verbouwd tot keuken. De oorspronkelijke keuken bevond zich in het souterrain. Hier zijn nog de originele geel/rode tegelvloeren, wasbak op porseleinen zuiltjes en provisiekasten aanwezig. Op de verdieping bevindt zich achter het balkon aan de voorgevel een kleine kamer met een rijk stucplafond voorzien van plantenmotieven en vier medaillons met vrouwenhoofden 'en profile' met goud- en olijfgroenkleurige beschildering. De vierkante kamer in de zuidoostelijke hoek heeft een parketvloer en eikenhouten lambrising, een schouw met delftsblauwe tegeltjes, koperwerk en groen marmeren schoorsteenmantel. Links van de hal (westelijk) bevindt zich een groot vertrek met twee dubbele deuren naar het balkon en twee muurkasten met dubbele deuren, vormgegeven conform de overige deuren. In de noordoostelijke hoek bevindt zich nog een kleine rechthoekige kamer met een zwart marmeren schoorsteenmantel. Alle elegant geprofileerde houten deuren in de villa zijn nog origineel en voorzien van de oorspronkelijke koperen deurklinken.

Dat nog zoveel oorspronkelijke details aanwezig zijn, is te danken aan het feit dat de nonnen die het pand sinds 1919 in eigendom hadden, blijkbaar niet veel van modernisme moesten hebben. Vrijwel alles bleef zitten. Ook toen de gemeente er in 1969 in trok, werd bijna alles behouden. De nieuwe eigenaar, Woonbron, heeft het geheel voor twee miljoen laten restaureren. De corporatie heeft dit duidelijk gedaan met oog en liefde voor de geschiedenis. Ze heeft echt haar best gedaan het landhuis zijn oude grandeur terug te geven. En zo staat Oud-Walenburg er weer prachtig bij. Langslopende fietsers en wandelaars kunnen daardoor genieten van een mooi stukje oud Rotterdam. <

Historie, kunst en handel komen in dit artikel aan bod aan de hand van een grafzerk in de Laurenskerk. Nauwelijks bekend is dat Rembrandt van Rijn behalve in Leiden en Amsterdam bij uitzondering ook op locatie schilderde. Hij maakte in 1634 in Rotterdam drie schilderijen binnen één familie. Reisde hij op en neer 'van 020 naar 010', om in posthistorische termen te spreken, of heeft hij in Rotterdam gelogeerd?

door J.C.J. Wereldsma en N. Strijards

De grafzerk van Dirck Jansz. Pesser en zijn vrouw Haesje.
Foto Sjaak van der Velden

Gedenktekens in de Laurenskerk

Laurenskerk, Rembrandt en bier

In de Zendingskapel van de Laurenskerk ligt de grafzerk van Dirck Jansz. Pesser (ca. 1585-1651). Op deze steen staat het volgende vermeld: 'Hier leyt begraven Dirck Jansen Pesser, in syn leven Brouwer in De Swarte Leeuw, sterf den 1 e September 1651 oudt: 64 Jaeren; Hier leyt begraven Haesje Jacobs

Kleiburch Huisvrouw van Dirck Janssen Pesser Sterf op Paes Dach des Jaers 1641 oudt synde 58 Jaeren.'

Het geslacht Pesser was in Rotterdam een invloedrijke en welgestelde familie. In de zestiende eeuw had deze familie veel geld verdiend in de haringrederij en draperie. De vader van Dirck Jansz. Pesser was Jan Dammasz. Pesser, zijn moeder Aechje Claesdr. van der Horst. Zijn familie en die van het

Dankzij bier kon Dirck Jansz. Pesser zich laten portretteren door Rembrandt van Rijn

geslacht Couwenhoven stonden aan de wieg van het bierbrouwbedrijf in Rotterdam.

Bier bracht redding. Tienduizenden mensen uit de middeleeuwen overleefden epidemieën zoals de Zwarte Dood dankzij bier. Eeuwen later wist men pas de oorzaak. Het donkere water in rivieren, sloten en kanalen wemelde van de bacteriën en was ziekmakend. Bij de bierbereiding werd het water gekookt, iets waar bacteriën niet tegen kunnen. Bovendien ontstaat na de gisting alcohol, ook iets waar bacteriën niet van houden. Voorzichtig geschat dronken boeren, burgers en buitenlui tussen 1300 tot 1650 zo'n 400 tot 450 liter bier per persoon per jaar. Een middeleeuws gezegde luidde 'Bier in huys, bier daarbuiten, bier in backen, bier in fluyten. Bier is drank voor alle man, bier drinkt dat maer drinken kan.' Hierbij mag wel vermeld worden dat het alcoholgehalte van bier in die tijd lag tussen 1,5 en 2,5 procent. In de toenmalige oude stadsdriehoek van Oostplein langs Maasboulevard en Boompjes tot de Leuvehaven en van hieruit langs Schiedamsedijk en Coolsingel naar de Delftse poort en vandaar langs de Goudsesingel terug naar het Oostplein, waren 55 brouwerijen en 57 herbergen.

Windeieren

Terug naar de Pessers. Jan Dammaszn. richtte in de zestiende eeuw de brouwerij De Witte Leeuw op in de Witteleeuwensteeg. Hij werd in het bedrijf opgevolgd door zijn zoon Dammas Jansz. Dirck Jansz. stichtte in 1619 de brouwerij De Zwarte Leeuw in vier panden in de Wijnstraat. De mouterij bevond zich aan de Scheepsmakershaven. De brouwerij heeft zeker 40 jaar gefunctioneerd, wat Dirck Jansz. geen windeieren moet hebben gelegd. Hij was een man van groot maatschappelijk aanzien en één van de stichters van de Remonstrantse kerk aan de Vissersdijk. Ook was hij enige tijd Heilige Geestmeester en Oude Vrouwenhuismeester. Hij woonde met zijn vrouw Haesje Jacobsdr. van Cleyburg (1583-1641) aan de Wolfshoek (hoek Leuvehaven/Blaak).

Op 15 juli 1606 werd in Leiden Rembrandt Harmenszoon van Rijn geboren in het gezin van

Haesje Jacobs Pesser.
Portret door Rembrandt, 1634.
Amsterdam Rijksmuseum

molenaar Harmen Gerritszoon van Rijn en Neeltgen Willemsdochter van Zuybrouck. Hij bezocht de Latijnse school en heeft op 14-jarige leeftijd kort aan de Universiteit van Leiden gestudeerd. In 1621 besloot hij (15 jaar oud) zich geheel met de schilderkunst bezig te houden en ging hij vier jaar in de leer bij de Leidse schilder Jacob van Swanenburgh. Daarna studeerde hij een half jaar in Amsterdam. In 1625 keerde Rembrandt terug naar Leiden en daar begon zijn zogenaamde Leidse periode (1625-1631). Op 21-jarige leeftijd voelde hij zich volleerd schilder en begon hij zelf leerlingen aan te nemen in een eigen atelier dat hij samen met zijn goede vriend Jan Lievens oprichtte. In vier jaar tijd had Rembrandt een dusdanige reputatie opgebouwd dat hij uit Amsterdam opdrachten voor portretten kreeg. Hij besloot in 1631 van Leiden naar Amsterdam te verhuizen. >

De grafzerk van Jacob Pesser met rechts boven een doodshoofd en middenboven de leeuw van de brouwerij.
Foto Sjaak van der Velden

Eerste schets

Rembrandt trok in bij de kunsthandelaar Hendrik van Uylenborgh, een man met voorgeslacht in Friesland. Aldaar in St. Annaparochie (Het Bildt) in het Regthuys woonde een welgesteld nichtje, Saskia van Uylenborgh (weeskind, 1612-1642), een dochter van de burgemeester van Leeuwarden. Op 21 jarige leeftijd bezocht zij het gezin van Hendrick in Amsterdam en stal aldaar het hart van Rembrandt. Op 5 juni 1633 verloofde het stel zich en drie dagen later maakte Rembrandt een eerste schets van zijn aanstaande. Een jaar later deed Rembrandt aangifte van zijn huwelijk in Amsterdam en twaalf dagen later vond de kerkelijke inzegening plaats in St. Annaparochie. De 28-jarige molenaarszoon en de 22-jarige burgemeestersdochter brachten de huwelijksnacht door in het eerdergenoemde Regthuys. Daarna ging het pasgetrouwde stel naar Amsterdam. Een eigen huis hadden ze niet, dus trokken ze in bij Hendrick de kunsthandelaar.

Men zegt dat er mogelijk een verre familiale verwantschap tussen de Pessers en Rembrandt bestond. Verder kreeg Rembrandt door zijn huwelijk met een telg uit een vooraanstaand geslacht steeds meer aandacht vanuit zeer vooraanstaande families, vooral van remonstrantse huize. In de 4 tot 5 jaar vanaf 1631 schilderde Rembrandt tien tot twaalf portretten per jaar en verdiende daar veel geld mee. Toen Dirck Jansz. Pesser zichzelf en echtgenote wilde laten portretteren werd Rembrandt zeer waarschijnlijk door remonstrantse geloofsgenoten zoals Johannes Wtenbogaert aanbevolen. Dat Saskia en hij in Rotterdam verbleven, blijkt uit een notariële akte van notaris Jan van Aller Andriesz die op 22 juli 1634 is opgesteld. Ook aanwezig was de voogd van Saskia, inmiddels zwager van Rembrandt, Gerrit van

Loo. Deze werd aangesteld om in Friesland als gemachtigde op te treden namens het echtpaar om 'alle soodanighe penninghen, rentte ofte intressen, sulcx als hem comparant van deselven sijn compe-terende, t sij waeruut ofte van wat oorsaecken deselven souden moghen spruytten, quittance van sijnnen ontfanf te passeren...'

Ovaalvormig

In datzelfde jaar 1634 schilderde Rembrandt drie portretten van de Rotterdamse bierbrouwer Dick Jansz Pesser (49 jaar), zijn echtgenote Haesje van Cleyburgh (51 jaar) en zijn moeder, de weduwe Aechje Claesdr. (83 jaar). Alle drie de portretten zijn olieverfschilderijen op paneel en ovaalvormig van vorm (op dat moment mode in Amsterdam). Alle aandacht gaat bij de portretten uit naar de gezichten, linnen kapjes bij de dames en de molensteen- of plooi-kragen. De zwarte kleding, de hoed van Dirck Jansz Pesser en de achtergrond zijn veel losser geschilderd. Voor de hand ligt dat Rembrandt deze drie portretten tijdens zijn verblijf in Rotterdam heeft geschilderd.

Het is aannemelijk dat Rembrandt samen met zijn kersverse bruid Saskia in Rotterdam heeft gebivakkeerd. Zij hadden zelf nog geen huis in Amsterdam. Hoe lang zal Rembrandt nodig hebben gehad om de drie portretten te maken? Gezien zijn grote productiviteit in die periode misschien twee tot drie maanden? Gezien de rijkdom en welgesteldheid van Dirck Jansz. Pesser mag worden aangenomen dat het huis op de Wolfshoek groot genoeg was om logés te herbergen. Onze veronderstelling is dat Rembrandt en Saskia van juli tot september 1634 hebben gelogeerd in het huis op de Wolfshoek waar waarschijnlijk in één van de kamers een atelier werd ingericht alwaar de drie portretten zijn geschilderd.

De drie portretten zijn lang in familiebezit geweest maar uiteindelijk verkocht. Het portret van Dirck Jansz. Pesser (64,8 x 50,5 cm) hangt in het Los Angeles County Museum of Art, het portret van zijn vrouw Haesje Jacobsdr. van Cleyburg (68,6 x 53,4 cm) is in 1985 voor 10 miljoen gulden aangekocht en hangt in het Rijksmuseum in Amsterdam, en het portret van zijn moeder Aechje Claesdr. van der Horst hangt in de National Gallery in Londen. <

Op Zuid

Deze *Meent* gaat vooral over de 'Afrikaanderrellen' uit 1972. De Afrikaanderwijk heet zo door zijn straatnamen. Die zijn gebaseerd op Zuid-Afrika en de leiders van de Afrikaners in de 'Tweede Boerenoorlog'. De keuze voor deze straatnamen vind ik apart, aangezien bij de afstammelingen van deze Afrikaners (lees: Boeren) de basis van apartheid ligt. Toch gek dat Rotterdammers uit Noord de mensen op Zuid 'boeren' noemen, want ze doelen op iets heel anders, nietwaar?

Een paar jaren geleden verscheen *De koperen koker* van Feico Houweling over de naoorlogse Rotterdamse geschiedenis. In deze stadsroman staan de 'Afrikaanderrellen' centraal. Ook ken ik de beelden van Jaap van Meekren die de ongeregelde heden vergeleek met de 'Kristallnacht'. In een handomdraai werd het tolerante Nederland van racisme beschuldigd en werden we wereldnieuws. Nu weten we wel beter. De bestorming van al die volgepropte pensions had meer te maken met huisjesmelkers, dan met de nieuwgekomen Turken en Marokkanen. Begin jaren zeventig werden Marokkanen, Turken en Zuid-Europeanen geworven voor werk in de haven. Huisjesmelkers sloegen klinkende munt uit de verhuur van te kleine woningen aan grote groepen nieuwkomers. En dat terwijl autochtone gezinnen vaak jarenlang op woonruimte wachtten. Tja, dan voel je je als Rotterdams gezinnetje behoorlijk gepest, of niet dan? De gemeente liet vaak doelbewust oude wijken verpauperen. De nadruk lag sinds de oorlog op de herbouw van de haven en het centrum. Oude stadswijken verloederden. De Rotterdammer moest maar in de nieuwe satellietsteden gaan wonen. Het upgraden van de oude wijken werd uitgesteld. Men dacht namelijk: die overbevolking van de oude wijken vraagt om nieuwe wijken. Dat is een domme redenering, aangezien veel Rotterdammers gehecht waren (en zijn) aan de Afrikaanderwijk, Delfshaven, Crooswijk en het Oude Noorden. De 'Afrikaanderrellen' uit 1972 gaan dan ook meer over stadsvernieuwing dan over racisme. Dit komt ook in *De koperen koker* naar voren.

In *Rotterdam 2040* maak ik ook een link naar de 'Afrikaanderrellen'. In 1972 komt er namelijk nog een tv-personality naar Zuid. Mies Bouwman opende winkelcentrum Zuidplein en sindsdien ging het bergafwaarts met de Beijerlandselaan en andere winkelstraten op Zuid. De meeste winkels verhuisden naar het gloednieuwe winkelcentrum en lieten lege panden achter. In die tijd veranderde er iets wezenlijk op Zuid. En dat is nog steeds voelbaar. Winkelcentrum Zuidplein heeft Zuid kapotgemaakt.

Onlangs hadden we het miljoenen verslindende Pact op Zuid, een gemeentelijk subsidiepotje voor elk goedbedoeld initiatief op Zuid. En nu heb je het wijkenboekje *Zuid wil vooruit* van enkele corporaties. Men wil 12.000 woningen aanpakken om een 'kwaliteitsprong' te maken. Deze plannen zijn overhandigd aan Marco Pastors, de CEO van het Nationaal Programma Rotterdam Zuid. Begrijp me goed, sommige bedoelingen vind ik sympathiek. Toch is het verspilde moeite en het antwoord zo simpel: sloop winkelcentrum Zuidplein. De winkels kunnen dan hun oude huisvesting opzoeken. De V&D terug naar de Pleinweg, waar ze ooit zat. Pas dan komt Zuid weer tot leven.

Moet je eens opletten wat er gaat gebeuren. Het verspreidt zich als een olievlek. Rotterdammers uit Noord wagen de sprong over de rivier, aangezien de winkelstraten van Zuid hun authenticiteit weer laten zien. Ditmaal gemengd met alle verschillende culturen die er nu ook wonen. Zelfs de Colosseumbioscoop aan de Beijerlandselaan gaat weer open. Op de vrijgekomen vlakte van Zuidplein bouwen we woningen voor al die mensen die het 'wonder van Zuid' niet willen missen. Hoezo ruimtegebrek in Nederland? Laten er Zuidpleinrellen komen! <

Museum Rotterdam besteedt in Meent telkens aandacht aan een object uit de eigen collectie.

Catharina Mulder bekend onder de naam Kaat Mossel. Rond 1870 geschilderd door Johannes Bergsi naar een laat 18de-eeuwse prent.

Kaat Mossel

door Rob Noordhoek
beeldmateriaal Museum Rotterdam

Beroemd en berucht, zo kun je Catharina Mulder wel omschrijven. Nog steeds is ze een van de meest gekende historische figuren van de stad, maar niet onder haar eigen naam en vaak ook niet vanwege haar levensverhaal. Nee, Catharina staat vooral bekend onder haar bijnaam: Kaat Mossel. Rotterdammers loopt het water nu al in de mond, want het is een succesvol restaurant, waar ze natuurlijk mosselspecialiteiten serveren.

Maar Kaat heeft haar oorspronkelijke roem niet aan mosselen te danken. Wel haar levensonderhoud, want ze kreeg die bijnaam door haar werk als keurvrouw van mosselen. Ze woonde in de Zwanensteeg bij het Achterklooster, een volksbuurt van

Rotterdam, ongeveer waar nu de Goudsesingel en de Goudsewagenstraat samenkomen. Naast haar keurwerk, verkocht ze de schaaldieren ook zelf met haar mosselkar.

Als straatverkoopster was ze bepaald niet op haar mondje gevallen, de luidruchtigheid van 'viswijven' is nog steeds spreekwoordelijk. Bovendien was Kaat niet de eerste beste, door haar reputatie als keurvrouw verkocht ze haar waar ook aan de betere kringen, waardoor vooral haar uitgesproken steun aan de Oranjes wel erg in de gaten liep.

Oranje en Patriotten

In het Rotterdam van eind 18e eeuw liepen de spanningen tussen de voornamelijk Oranjegezinde bevolking en de over het algemeen meer welgestelde Patriotten regelmatig hoog op. De Republiek

was altijd al verdeeld door de dynastieke aspiraties van de Oranjes, maar geïnspireerd door Franse denkers over democratie en de Amerikaanse onafhankelijkheid roerden de Patriotten zich steeds meer om de macht van de Oranjes te beperken.

Bij het gewone volk leefde de democratische gedachte niet, mochten ze er al van op de hoogte zijn. Het zou hen ook weinig invloed brengen aangezien algemeen kiesrecht, zoals we dat nu kennen, ook voor de Patriotten niet aan de orde was. Het Huis van Oranje was onder 'het grauw' daarentegen onverminderd populair. Als beschermers van het protestantse geloof en helden van de opstand hadden ze een grote aantrekkingskracht.

Dit was bij Catharina niet anders en ze sprak tegen iedereen die het maar wilde horen haar steun en bewondering voor de stadhouderlijke familie uit. Haar **oranjegezindheid** betekende politieke stellingname tegen de Patriotten. De Oranjeklanten vierden op 8 maart altijd uitbundig de verjaardag van de stadhouder, waarbij iedereen die geen oranje versieringen droeg het zwaar te verduren had. Als antwoord richtten de Patriotten vrijkorpsen op en ook binnen de reguliere schutterij hadden ze grote invloed. Vooral Compagnie 9, geleid door de fanatieke patriot Jan Jacob Elsevier, intimideerde de bevolking met machtsvertoon.

In 1784 komt het twee weken na de oranjegetinte feestelijkheden op 8 maart tot een aantal opstootjes. Kaat zou hierbij de menigte flink opgejut hebben. De korpsen besluiten zich een volgende keer stevig te weren. In de nacht van 3 op 4 april begint Compagnie 9 de wachtbeurt met scherpe munitie. Voor het oude stadhuis aan de Hoogstraat voelen de patriotten zich zo in het nauw gedreven door de woedende massa dat het bevel tot vuren wordt gegeven. Vier oranjeaanhangers vinden de dood bij het oproer.

De Staten van Holland stellen een onderzoek in naar de oorzaak van de rellen. Catharina en haar vriendin, Keet Zwenke, worden gearresteerd. Ze wordt maar liefst 24 keer verhoord. Haar onderzoekers zijn vooral geïnteresseerd in het gerucht dat ze is omgekocht door Haagse kringen rond de stadhouder om de bevolking tegen de Patriotten op te zetten.

Ondertussen draait de propagandamachine van de Patriotten op volle toeren. De vele spotprenten die de mosselkeurvrouw zwartmaken, zijn direct herkenbaar. Kaat wordt keer op keer afgebeeld met mosselkar, grote mond geopend en omkoopgeld in

de hand. Ook de geschriften liegen er niet om, ze is de 'Stadhouderes van 't grauw, 't vermaak van laffe groten. Het blinde werktuig van hun snood baatzuchtig doel'.

Heldin van Oranje

Zo wordt haar roem gevestigd, eerst bij haar vijanden als oproerkraai en daarna als voorvechtster van het gewone volk en Oranje bij de gewone Rotterdammers. Want ook de Oranjegezinden gebruiken haar in hun propaganda: een prent toont Kaat die de verjaardag van de dochter van de stadhouder viert in haar cel, ongebroken in haar trouw aan Oranje.

Een jaar na haar arrestatie wordt het vonnis geveld: schuldig. De straf is niet mals, publieke geseling, brandmerking, tien jaar tuchthuis met daarna verbanning uit Rotterdam. Bilderdijk, haar advocaat, gaat meteen in hoger beroep. Het proces is nog volop aan de gang als in 1787 de stadhouder de macht weer stevig in handen neemt, geholpen door de Pruisische troepen van zijn schoonvader.

Net als andere Oranjegezinden ontvangt Catharina Mulder pardon voor haar vermeende misdaden. Ze vindt echter dat ze niets misdaan heeft en bedankt voor de eer. Niet veel later verschijnt ze voor het laatst voor haar rechters en wordt vrijgelaten. Dankzij Bilderdijk ontvangt ze een forse schadevergoeding van 3642 gulden en 15 stuivers.

Na haar vrijlating wordt het stil rond Catharina. Ze overlijdt op 29 juni 1798 in de Zwanensteeg. Haar naam wordt echter nog vaak van stal gehaald. Zo wordt ze eind negentiende eeuw met Kenau Hasseelaar een rolmodel van het vroege feminisme. Ook de arbeidersbeweging sluit de mosselkeurvrouw in de armen als voorvechtster van het volk. Na de oorlog wordt ze zelfs opgevoerd als vrijheidstrijder in naam van Oranje. Maar tegenwoordig brengen we Kaat vooral in verband met de heerlijke mosselen van de gelijknamige brasserie. Misschien was ze hier wel het meest trots op geweest. <

Voor dit verhaal is vooral geput uit de aflevering 'Kaat Mossel' van de serie 'Rotterdammers van Formaat', een co-productie van RTV Rijnmond en Museum Rotterdam. Kaat Mossel staat ook in de schijnwerpers op de tentoonstelling 1000 JAAR ROTTERDAM in het Schielandshuis.

1

2

1 Rotterdam

Kees Christiaanse, *Rotterdam*, Rotterdam 2012; uitgave van het tijdschrift *Forum* (Uitgeverij 010, Rotterdam); 80 pp., geïllustreerd, € 29,50

Architect en stedenbouwkundige Kees Christiaanse (in 1953 in Amsterdam geboren) heeft in Rotterdam heel wat stappen liggen en sporen achter gelaten. Daarvan getuigt zijn boek *Rotterdam* dat hij op 12 maart in het *urban laboratory* Schieblock presenteerde. Het bevat een autobiografische tekst die geleidelijk aan overgaat in een beeld-essay over de Rotterdamse complexen en stedenbouwkundige plannen waaraan hij heeft meegewerkt. Die zijn zeer oogstrelend afgebeeld; fijne tekeningetjes, fraaie *artist's impressions*, gefotoshopte weergaven van hoe bijvoorbeeld de Müllerpier had moeten worden, en werkelijk schitterende, haarscherpe foto's van gerealiseerde gebouwen. Daarbij hoort de *Red Apple*, dat vrolijke slanke gebouw dat de punt van Wijn- en Scheepmakershaven markeert en zowat het enige daadwerkelijk volgens plan uitgevoerde ontwerp is van Christiaanse's masterplan voor het Wijnhaveneiland.

De bijbehorende teksten zijn prikkelend: Christiaanse's bewondering voor Rem Koolhaas en zijn langdurige en nauwe betrokkenheid bij OMA verloochen zich niet. Zo af en toe deelt hij een sneer uit naar een ander architectenbureau en, vanzelfsprekend, naar de Dienst Stedenbouw, terwijl hij er tegelijkertijd niet tegenop ziet zijn eigen plannen in prijzende bewoordingen uit te leggen. Het is dan ook geen wonder dat Joost Schrijnen, destijds werkzaam bij de Dienst Stedenbouw en Volkshuisvesting scherp reageerde (www.archined.nl/opinie/2012/het-rotterdam-van-kees). Het is de moeite waard dit tegengeluid bij het boek te houden; twee stedenbouwkundigen die het niet met elkaar eens zijn, maar wel in dezelfde termen denken levert flink wat stof tot nadenken

en nodigt uit tot een stadswandeling van Stadstuinen tot aan de Oudehaven. Die zou wel eens kunnen leiden tot de conclusie dat de stad zich in de praktijk anders gedraagt dan stedenbouwkundigen zich voorstellen.

2 Twee eeuwen kunst-academie in Rotterdam

Wilma van Giersbergen, *Rotterdamse meesters. Twee eeuwen kunstacademie in Rotterdam 1773-1998*, Leiden 2012 (Primaverapers in samenwerking met Gemeente-archief Rotterdam); 210 pp., geïllustreerd; € 34,50

In het begin van deze zomer werd in een loods op Katendrecht de tentoonstelling geopend waarin de geslaagde afgestudeerden van de Willem de Kooning Academie laten zien met welke werkstukken zij hun opleiding hebben afgesloten. Wat vooral opviel, was de enorme verscheidenheid aan 'producten', die natuurlijk direct samenhangt met de veelheid aan disciplines die aan de Academie wordt onderwezen. Daarbij voert de beroepsopleiding tot beeldend kunstenaar zeker niet de boventoon; het accent ligt in de academie duidelijk op vormgeving, van computer graphics tot aan lifestyle. Dat hebben de kunstminnende heren die in 1773 het Genootschap Hierdoor tot Hooger oprichtten zeker niet voorzien en toen ook zeker niet gewild; zij waren uit op 'kunstgenot'. Het is daarom de vraag of de academie al meer dan twee eeuwen 'bestaat'. Uit de historische gegevens die Van Giersbergen aandraagt, blijkt desalniettemin een zekere continuïteit. Hierdoor tot Hooger was een van die genootschappen die zo kenmerkend zijn voor de achttiende eeuw waarin men zich als amateur toelegde op dichtkunst, filosofie of het 'nut van het algemeen'. De leden van Hierdoor tot Hooger kwamen uit de redelijk goeioede of zelfs vermogende stand en hadden plezier in beeldende kunst zonder enige ambitie zelf kunstenaar

te worden. Wel volgden ze tekenlessen die door professionele schilders, de zogenoemde correctoren, werden gegeven. Daar, in die lessen, ligt het begin van de academie. Want al in 1781 werd besloten het genootschap te verrijken met een 'Publiek Academie', waar eveneens tekenles zou worden gegeven aan jongens uit de 'werkzame burgerstand' die niet in aanmerking kwamen voor het lidmaatschap van het genootschap en dat ook niet konden betalen. Het onderwijs aan die Publiek Academie was vooral gericht op latere beroepsuitoefening, bijvoorbeeld als timmerman-aannemer; nog steeds, overigens, kent de Willem de Kooning Academie een vakgroep architectuur. Na de instelling van de Publiek Academie duurde het nog zeventig jaar voordat het Genootschap de 'Academie voor beeldende Kunsten en technische Wetenschappen te Rotterdam' werd. Tussen 1851 en 1998 bleef dat de officiële naam. In 1998 werd het vervolgens een goed idee geacht de academie te vernoemen naar haar allerberoemdste leerling die, als zovelen, het onderwijs daar al gauw voor gezien hield en op eigen houtje een internationaal bekende kunstenaar werd.

Expressie en concept

Van Giersbergen vertelt deze geschiedenis met verve. Zowel de verschillende locaties waar de instelling was ondergebracht als het curriculum met telkens wisselende disciplines en de in de tijd nogal variërende doelstellingen van het onderwijs komen aan de orde. Speciale aandacht geeft Van Giersbergen aan de leermiddelen, waaronder de befaamde collectie pleisterbeelden, dat wil zeggen afgietsels van klassiek beeldhouwwerk, ornamenten en bouwkundige onderdelen, waarnaar vele leerlingen jarenlang tekeningen hebben gemaakt. Ook nevenactiviteiten van de academie, zoals de organisatie van tentoonstellingen 'van levende meesters', en trivia als prijspenningen, oorkonden en andere beloningen, blijven niet onvermeld.

Daarnaast zijn er dan ook nog bijlagen met gegevens als de namen van docenten, de beroepen van de leerlingen, indeling van de vakken, lesroosters en dergelijke. Bij dit alles is helaas de interessante periode van 1940-1945 met slechts anderhalve pagina beedeeld. Hoe studenten, docenten en directie reageerden op de eisen van de bezetter ten aanzien van het onderwijs, de instelling van de Kulturkamer, censuur en dergelijke blijft volledig buiten beeld. Wel gaat Van Giersbergen kort in op de opdracht, na het bombardement aan diverse studenten van de academie 'verstrekkt door museum Boymans', om de verwoeste stad vast te leggen. Wie daarvoor betaalde, wordt uit de tekst overigens niet duidelijk. Daar staat tegenover dat het tijdvak van 1960 tot 1998, dat van de grote vrijheid en zelfexpressie, en nog weer later dat van het conceptuele denken, behoorlijk ruimte krijgt en veel schitterende en ook onbekende illustraties bevat. Dat is in het algemeen overigens een van de sterke punten van *Rotterdamse Meesters*, de enorme hoeveelheid beeldmateriaal die Van Giersbergen bijeen heeft gebracht. Die geeft misschien nog wel beter dan de tekst de sfeer aan de academie weer. Zo is *Rotterdamse Meesters*, afgezien van de wat vreemde hoofdtitel –tenzij elke afgestudeerde van de academie als een meester mag worden beschouwd– niet alleen een zeer informatief boek, maar ook een verrassend blader- en kijkboek. <

3 Een gezond en opgewekt kunstleven

Gepke Bouma, *Een gezond en opgewekt kunstleven, een studie in kunstbeleid te Rotterdam 1946-2011*, Rotterdam 2012 (Trichis Publishing Rotterdam); 207 pp., geïllustreerd, €24.95; als nr. 148 opgenomen in de reeks van de Stichting Historische Publicaties Rotterdam.

Het laatste hoofdstuk in *Proeftuin Rotterdam* (besproken in MEENT, nr. 1) van Els van den Bent is gewijd aan de kunst en cultuur in Rotterdam van 1975 tot 2010; daaruit kon men de conclusie trekken dat het gemeentelijk beleid op dat terrein in ieder geval tot opmerkelijk positieve resultaten heeft geleid. Dat is goeddeels te danken aan de Rotterdamse Kunststichting (RKS) die vrijwel van het begin van haar bestaan tot aan 2005 richting heeft gegeven aan de cultuursector. In een overzichtswerk als *Proeftuin Rotterdam* kon natuurlijk niet gedetailleerd op alle ontwikkelingen en beleidsbeslissingen worden ingegaan. Des te welkomer is daarom de studie van Gepke Bouma die, zelf werkzaam bij de RKS, de geschiedenis en de achtergronden van de RKS in opdracht van diezelfde RKS in *Een gezond en opgewekt kunstleven* heeft beschreven.

Deze relatie tussen auteur, opdrachtgever en studieobject klinkt licht incestueus, maar biedt ook voordelen: Bouma kent de RKS van binnenuit en kon zich bovendien voor de diverse controverses en conflicten en de achtergronden daarvan –vaak belangrijker dan wat op papier is vastgelegd– verlaten op het geheugen van belangrijke getuigen en hoofdrolspelers. Onder hen bevinden zich vier wethouders kunstzaken, diverse directieuren RKS en, vooral, Hugo Bongers die van 1977 tot 1987 beleidsadviseur was bij de afdeling Kunstzaken van de gemeente-secretarie en van 2005 tot zijn pensionering in 2012 directeur van de RKS. Bij zo een overvloed aan orale geschiedenis moet onmiddellijk worden opgemerkt dat Bouma zich een onafhankelijk en analytisch observator betoont die meningen, herinneringen en feiten van elkaar weet te onderscheiden en tegen elkaar af te wegen. Als bijvoorbeeld de fameuze nota 'Kunstbeleid in Rotterdam' van 1978 aan de orde komt, waarin wethouder Jan Riezenkamp onder meer verkondigde dat voortaan bij aanvragen voor subsidie alle kunst- en cultuuruitingen zouden worden getoetst aan 'maat-

schappelijke relevantie', dan kan men bij Bouma lezen dat die nota volgens co-auteur Bongers bedoeld was als een opzettelijke provocatie, in het bijzonder om het VVD-gemeenteraadslid Minus Polak te prikkelen, terwijl co-auteur Frans Hengeveld beweert dat Polak juist keer op keer Riezenkamp in de gordijnen wist te krijgen. Daarna volgt Bouma's wat minder hilarische maar ongetwijfeld juiste analyse dat de nota weliswaar zeer politiek gekleurd was, maar in wezen een poging bevatte om het culturele veld rationeler te ordenen. Dat leidde er in 1981 toe dat de driehoeksverhouding tussen politiek, RKS en diverse kunstinstellingen duidelijk werd vastgelegd. Niet toevallig gebeurde dat op een moment dat er flink moest worden bezuinigd op wat met een zekere hardnekkigheid als 'franje' wordt aangeduid.

Opgewekt?

Het boek bevat parallel aan de hoofdstekst een aantal in rood gedrukte zijsprongen waarin personen en incidenten aan bod komen, zoals de ongeloflijke geschiedenis van de filmcursus die Jean Luc Goddard voor het Filmfestival zou maken. Dat is nooit verder gekomen dan een heel duur betaald geluidsbandje waarop een in het Frans gevoerde discussie over filmgeschiedenis viel te beluisteren. Vijf tussenliggende katernen in blauw tonen intrigerend beeldmateriaal. De opzet van het geheel blijft daarbij chronologisch.

In zes achtereenvolgende hoofdstukken worden de bezigheden, invloed, ideeën, dromen en daden van de RKS behandeld, te beginnen bij de oprichting in 1945-46-47 als een stichting die met hulp van de gemeente de 'honger naar vermaak' en de behoefte aan kunst en cultuur in de kaal-geslagen stad in goede banen zou leiden. Terecht constateert Bouma dat in deze doelstelling al de kern lag voor een vrij groot aantal conflicten dat later zou ontstaan. De gemeentelijke hulp bestond er uit dat de gemeente geld ter beschikking stelde en een >

ambtelijk secretaris die feitelijk het beleid van de RKS uitvoerde. Dit suggereerde dat de RKS een beleidsinstrument van de gemeente en dus van de politiek was, terwijl de RKS tegelijkertijd als autonoom in haar beslissingen werd bestempeld omdat het, naar het adagium van Thorbecke, de overheid nu eenmaal niet past een inhoudelijk oordeel over kunst te vellen. Die spanning en dat ongemak komen in de daaropvolgende hoofdstukken telkens terug, samen met de in principe niet strijdige maar eveneens tot spanning leidende opvattingen over inzet en doel van het beleid: moest dat Rotterdam tot een internationaal vermaarde kunststad maken of ging het er vooral om zo veel mogelijk Rotterdammers deel te laten hebben aan kunst en cultuur?

Inmiddels is er driekwart eeuw verstreken en bepalen beide spanningsvelden nog steeds het beleid in de cultuursector. In de laatste tien jaar is zijn de spanningen niet kleiner geworden. Het college dat in 2002 aantrad, zonder de PvdA maar met wethouders uit de partij van Leefbaar Rotterdam, luidde een periode in waarbij, zoals Bouma schrijft, over kunst en cultuur uitsluitend werd gesproken als een middel dat, samen met sport, een impuls geeft aan de economie en als een element dat kan bijdragen aan een gewild vestigingsklimaat voor mens en bedrijf. Bovendien werd de grootst mogelijk afstand genomen tot de nota 'Multicultureel Kunstbeleid' uit 1997. En ook de organisatie van de sector kunst en cultuur ging op de schop: de kunstinstellingen werden verzelfstandigd, de RKS goeddeels ontmanteld, en er kwam een Raad voor Kunst en Cultuur. Die geeft nu in tijden van bezuinigingen, die ook in de jaren tachtig aan de orde waren maar toen door RKS werden gedicteerd, aan het stadsbestuur de adviezen over de subsidiëring in de sector.

De gevolgen van dit alles zijn niet goed te overzien, maar Bouma's analyse van wat er in die laatste periode gebeurde, is even belangwekkend als die van de voorgaande perioden. Of we ooit nog een 'opgewekt' kunstleven zullen hebben in onze stad lijkt op dit moment echter geheel afhankelijk van de vraag of de economie de huidige crisis te boven zal komen. Daarbij is de rol van de RKS voorlopig verwaarloosbaar. <

Meent

Meent is het historisch magazine van het Historisch Genootschap Rotterdam. Meent verschijnt in 2012 vier maal.

Meent is te vinden op www.facebook.com/TijdschriftMeent.

ISSN: 2213-3100

© 2012 redactie Meent

Redactie:

Ben Maandag, Sjaak van der Velden.

redactiemeent@live.nl

Basisontwerp en art direction:

Puck Gescher, Studio Gescher BNO.

Medewerkers aan dit nummer:

Paul van der Blom, Hugo Bongers, Arnold Carmiggelt,

Berry Dijkstra, Wilma van Giersbergen, Rob Noordhoek, Joop

Reyngoud, Gyz La Rivière, Nora Schadee, Koos Schoonens,

Marlou Schrover, Sandra Smets, N. Strijards,

J.C.J. Wereldsma

Beeldmateriaal:

BOOR, Centrum Beeldende Kunst, Stadsarchief Rotterdam, Museum Rotterdam.

De redactie heeft getracht alle rechthebbenden op te sporen.

Indien u meent dat een illustratie onterecht is opgenomen, dan kunt u contact met ons opnemen.

Advertenties:

Melanie Post van Ophem en Aad Koster.

redactiemeent@live.nl

Druk:

Printvisie, Rotterdam.

Prijs losse nummers:

6,50 euro per stuk.

Lidmaatschap:

Meent is gratis bij het lidmaatschap van het Historisch

Genootschap Rotterdam. Lidmaatschap kost 30 euro per jaar.

Secretariaat: C. Hartsuiker, Postbus 23148, 3001 KC Rotterdam

Telefoon 0184-68 2291, giro 77300

HYPERLINK "<http://www.rotterdam.nl>"

www.rotterdam.nl

Kopij volgend nummer:

Kopij voor Meent nummer 4 moet uiterlijk 1 november binnen zijn bij de redactie.

Deze pagina is mogelijk gemaakt door:

Excursie naar de jarige Kuip

De eerste wedstrijd in het toen splinternieuwe Feijenoordstadion vond plaats op 27 maart 1937. Om parkeer-ruimten, toegangen en buffetten te testen was een vriendschappelijke wedstrijd georganiseerd, die niet het maximum aantal toeschouwers zou trekken. Toch kwamen er 40.000 mensen om Feijenoord (toen nog geschreven met ij) met 5-2 van Beerschot (België) te zien winnen. Enkele maanden later, op 2 mei 1937 volgde de eerste interland, Nederland-België. Deze eerste interland won Nederland met 1-0. De Kuip bleek een groot succes.

Aan Rotterdammers is weinig uitleg nodig over wat velen het mooiste stadion van Nederland vinden. Menigeen zal er wel eens zijn geweest. Is het niet voor voetbal, dan wel voor een rommelmarkt, een muziekoptreden of, in een verder verleden, een boks- of speedwaywedstrijd. De toekomst van het stadion is nog steeds ongewis, maar of er nu een nieuw stadion voor Feyenoord komt of niet, het huidige stadion heeft de status van monument en zal daarom nog vele jaren te zien blijven voor wie de stad vanuit het zuiden binnenkomt.

Het stadion bestaat dit jaar 75 jaar. Daarom wil Roterodamum iedereen op 13 september de gelegenheid geven het stadion eens van een andere kant te bekijken. In de catacomben ziet alles er bijvoorbeeld anders uit dan vanaf de tribunes.

Het programma van de excursie:

10.00 - 10.30 uur: aankomst

Bij de receptie worden gasten doorverwezen naar restaurant De Kuip Eten en Drinken op de eerste etage van het Maasgebouw. Hier vindt de ontvangst plaats, met koffie of thee.

10.30 - 12.00 uur: rondleiding

twee professionele rondleiders leiden de deelnemers 90 minuten door onder meer het Feyenoordmuseum, het terras, de gastenkleedkamer en de uniek beschilderde spelerstunnel.

12.00 - 12.30 uur: presentatie

Jan van Merwijk, directeur van Stadion Feijenoord, geeft een presentatie in het Perscentrum. Hij gaat in op de geschiedenis maar ook op de nieuwbouwplannen van Stadion Feijenoord.

12.30 - 13.30 uur: lunch in het restaurant

Overige consumpties dienen contant afgerekend te worden. ca. 13.30 uur: einde van de excursie

Iedereen reist op eigen gelegenheid naar en van het stadion. De kosten voor deze excursie bedragen € 27,50 per persoon. Introducties zijn welkom. Inschrijving vindt plaats door overmaking van het benodigde bedrag op bankrekening 77300 t.n.v. Historisch Genootschap Roterodamum, Rotterdam o.v.v. Kuip. Er zijn slechts 50 plaatsen beschikbaar. De overmaking dient voor 11 september binnen te zijn. Wie door overboeking niet mee kan, krijgt daarvan tijdig bericht. Wie niets hoort, is donderdag 13 september om 10.00 welkom bij de receptie van Stadion Feijenoord in het Maasgebouw aan het Van Zandvlietplein 1.

Parkeren is gratis voor auto's en fietsen. Wie met het openbaar vervoer reist, kan tram 23 of de bussen 48 en 75 nemen.

<

Festival in teken van straatschoffies

Rotterdam viert van 11 tot en met 28 oktober het Festival van de Rotterdamse Geschiedenis. Het thema dit jaar is Rotterdamse straatschoffies en andere iconen van de arm en rijk. Het festival begint 12 oktober met de start van Tijdplein Rotterdam op het Schouwburgplein. Het Tijdplein krijgt de vorm van een groot, echt te spelen ganzenbordspel. Op 14 oktober presenteren de verschillende Rotterdamse erfgoedinstellingen zich, zowel in hun eigen pand als in de stad.

Iconen

Centraal in het spel staan verschillende Rotterdamse iconen, zoals Louis Davids, Merijntje Gijzen, Pietje Bell, maar ook hedendaagse iconen zoals Frederique Spigt en Nelly Cooman. Zij hebben met elkaar gemeen dat zij allemaal de 'wereld' buiten hun eigen sociale milieu verkennen en breken met verwachtingspatronen. Door het te spelen komt het publiek meer te weten over hun levensloop: hoe zag hun wereld eruit, wat waren de leefomstandigheden en hoe leefde, woonde en vermaakte men zich in de tijd van de iconen. De geschiedenis van arm en rijk komt door deze mensen tot leven!

Schouwburg

Op zondag 14 oktober is de Rotterdamse Schouwburg het centrale punt waar veel erfgoedinstellingen zich zullen presenteren. Stadshistoricus Paul van de Laar vertelt daar, met acteurs van het Lage Licht het verhaal van de Zandstraat. Deze straat is verloren gegaan voor de bouw van het stadhuis en was vroeger een beroemde achterbuurt. Louis Davids groeide er op. Daarnaast geven het Historisch Genootschap Roterodamum, de Historische Vereniging Prins Alexander en het bureau oudheidkundig onderzoek de bezoekers informatie over hun werk. Op het filmscherm in de hal van de Rotterdamse Schouwburg zijn historische beelden te zien en in de Kleine Zaal wordt de film Boefje vertoond, die zich ook afspeelt in de Zandstraatbuurt. Naast Tijdplein Rotterdam en de Dag van de Rotterdamse Geschiedenis gebeurt er in de maand oktober nog veel meer historisch in Rotterdam. Op donderdag 11 oktober staat Checkpoint Geschiedenis, het historisch café in Arminius in het teken van straatschoffies en boefjes. In het Bibliotheektheater wordt op 18 oktober de Duthilprijs uitgereikt, de prijs voor het beste geschiedkundige Rotterdamse boek. Aan het eind van de maand, op 28 oktober, viert de Laurenskerk de geboortedag van Erasmus.

Alle informatie is terug te vinden op:

www.festivalvanderrotterdamsegeschiedenis.nl

<

Verdwenen touwtjespringend meisje

In 1976 werd op de muur van het politiebureau Haagseveer een muurschildering van Co Westerik onthuld. Twaalf jaar later verdween het alweer, geveld door de sloperskogel. Illustratief voor hoe de stad omgaat met buitenkunst? Misschien ook typerend voor het verdwijnen van een tijdperk. Langzaam brak het idee weer door dat de politie niet alleen je vriend is, maar ook repressief moet kunnen optreden. Daar hoort geen touwtjespringen bij. Maar jammer was het wel. Gelukkig bezit museum Boijmans de aquarel van het meisje nog.

beeldmateriaal Stadsarchief

